

over-leven na de dood

inhoudstafel

over-leven na de dood

- **Inleiding** **01-07**
  - Wat nooit verloren gaat
  - Hoe omgaan met wat dagelijks aanwezig is op school?
  - Doel van deze bundel
  - Inhoudstafel van deze bundel

- **Enkele modelbrieven** **08-20**
  - Reeks 1
    - bij het overlijden van een leerling
    - bij poging tot zelfdoding
    - bij zelfdoding

  - Reeks 2
    - bij het sterven tijdens een medische ingreep
    - bij het sterven van een ouder
    - bij het sterven van een leerkracht
    - aankondigen gebedsmoment voor een ernstig zieke leerling
    - sterven van een leerling na een gebedsmoment (enkele dagen voordien)

- Enkele 'PASTORALE' AANVULLINGEN

- **Voorbeelden van pastorale impulsen bij crisismomenten** **21-45**
  - Ongeval met een skibus
  - Weekend-doden
  - In de stilte gaan staan nav. de moorden door Hans Van Temse
  - Dramatische gebeurtenis in Sint-Gillis-Dendermonde
  - Aanslagen in Noorwegen door Anders Behring Breivik
  - Omgaan met diversiteit op school
  - Vermiste persoon
  - Misbruik

- **Zelfdoding bij jongeren** **46-47**

- **Wat kleuter, kinderen, pubers kunnen 'begrijpen' over doodgaan?** **48-52**

- **Tips bij de aanwezigheid van kinderen in een uitvaart van een ouder, broer of zus van een klasgenoot** **53-56**

- **Tips voor het herdenken van een overleden leerling** **57-58**

- **Aandacht bij het condoleren met woorden** **59-60**
  - teksten van volwassenen voor kinderen

-teksten van kinderen voor kinderen

- **Gebeden bij een overlijden – basisschool** **61-62**
- **Uitgave 'Verdriet en troost op de basisschool'** **63-64**
- **Bijbellezingen voor gedachtenis- en uitvaartliturgie** **65-67**
- **Luisterliederen** **68**
- **Alfa-moment (dagopening) bij afsterven van een personeelslid** **69-72**
- **Wake 1 met de school op de dag voor een uitvaart**
(deze celebratie is NIET opgenomen in de uitgave van de Talentade)
73-77
- **Wake 2 met de school op de dag voor een uitvaart met 'duiding' van de asurn**
(deze celebratie is NIET opgenomen in de uitgave van de Talentade)
78-81
- **Rouwkoffer 'Een wereld vol troost'** **82-83**
- **Rouwkoffer IJD** **84**
- **Websites crisis - rouwen - rouwverwerking** **85-87**
- **De hoop van Pasen...** **88-89**

wat nooit verloren gaat

***Wat nooit verloren gaat,
is de herinnering aan een school
die tijd en ruimte maakt
voor emoties en relaties.***

***Waar kinderen, jongeren en
volwassenen leren leven,
en leren werken aan
kwaliteit van leven.***

***Wat nooit verloren gaat,
is die school waar de dood
niet wordt doodgezwegen,
maar waar het leven wordt
meegegeven en voorgeleefd.***

***een school waar het zijn primeert op het hebben,
ten leven.***

Patrick Somers

hoe omgaan met wat dagelijks aanwezig is op school?

De realiteit van... Goede Vrijdag

Ze zijn dagelijks aanwezig in onze school – op de speelplaats, in de leraarskamer, in de klas-, leerlingen en collega's die gekwetst zijn in het leven. Het kan om kleine kwetsuren gaan, die door aandacht en zorg stilaan helen. Het kunnen ook diepe kwetsuren zijn, die open wonden blijven en levensaders afsnijden. Hoe gaan wij in onze samenleving om met lijden en 'verliezen', met de realiteit van Goede Vrijdag? In een wereld en tijd waar prestatie en prestige hoog gequoteerd staan, is het omgaan met grenzen en beperktheid niet evident. Moeten we allemaal het ideaal van de topsporter nastreven, desnoods met legale en illegale drugs? Moeten we allemaal blijven dromen van wat modellen ons voorspiegelen, desnoods met onschuldige en minder onschuldige trends? De bijbels-christelijke traditie laat hier een kritisch geluid horen, een 'bevrijdende' boodschap, inspirerende tegenkracht. Om in een rivier de bron te vinden moet je nu eenmaal 'tegen de stroom' in zwemmen. Jezus van Nazareth deed dit consequent.

Verliezen en hoopvol loslaten

5

Hoe omgaan met de pijn van het verlies en het loslaten, aspecten die wezenlijk bij het leven horen? Ook bij ieder van ons komt het noodlot eens langs om weg te halen wat ons het meest dierbaar is, wat we niet kunnen en willen missen. Doch niemand kan er aan ontsnappen. Onverschilligheid kan ons immuun maken voor verlies, maar dan missen we ook zoveel dat het leven juist waardevol maakt. Beminnen en met open handen leven is een kunst die we heel ons leven kunnen leren. Onthechting wordt dan een bron van kracht. Deze gedachte is niet evident in de huidige leefwereld waar 'nemen en winnen' meer normerend zijn. De essentie van het christendom, de zwakke en zachte kracht, staat dan ook haaks op deze tijd. Ze is geworteld in het beeld van de weerloze graankorrel die sterft aan zichzelf. Hij is de eeuwige verliezer. Maar als het koren bloeit, juicht heel de aarde.

Het zal zijn als
kiemen in de donkere aarde
barsten uit de knop
ontvouwen van nieuw groen
na ijs en dorre koude
Het zal zijn als
een ontwapenende glimlach
twee vragende ogen
hoop in woorden
warme nabijheid
die je doen opstaan
uit wat je verpletterend verlamde
K. Boedt

De pijn van verlies mogen we evenwel niet geringschatten. Daarmee leren omgaan en er niet aan kapot gaan, is een oefening in 'weerbaarheid'. Het is het aanboren van de innerlijke levensbron en kracht, om kwetsuren te boven te komen. Het is ook bovenal vertrouwen op Gods aanwezigheid in onze geschiedenis.

doel van deze bundel

Deze bundel wil zeker niet het zoveelste raamkader zijn voor een draaiboek bij crisissituaties die zich op school kunnen voordoen. Waarmee we niets willen afdoen van de waarde van een dergelijk schooleigen draaiboek. Het is niet enkel wenselijk, het is noodzakelijk!

Deze bundel is specifiek bedoeld voor de pastoraal dragende groep op zowel de basis- als de secundaire school. De bundel is een samenbrengen van liturgisch én ander documentatiemateriaal die van direct nut kan zijn voor de eigen inbreng van deze groep bij crisissituaties die zich op school kunnen voordoen.

Vaak is de eerste opdracht van schoolpastores en leden van pastoraal dragende groepen om steunend en luisterend aanwezig te zijn op dergelijke momenten. Crisismomenten brengen een grote ontreddeiding bij de directeur, het korps, de kinderen en de leerlingen, het oudercomité,...

Naast luisterend aanwezig zijn, zullen zeker een aantal leden van de pastoraal dragende groep inhoudelijk meedenken... .

Tenslotte en niet in het minst zal vanuit de groep 'pastoraal op school' ondersteuning en een aanbod (gebedsmoment, ...) worden verwacht bij dergelijke crisismomenten.

Deze bundel sluit ook aan bij het jaarthema van Leeftocht van het VSKO voor het schooljaar 2012-2013: 'Van boven naar onder, van links naar rechts'. We bezoeken in dit schooljaar 10 concrete plaatsen op de school en vragen ons af hoe we daàr op een christelijk geïnspireerde manier aan de slag kunnen.

We zoeken volop aansluiting bij de dagdagelijkse dynamiek van het schoolleven. In de maand **november** houden wij halt bij op 'de overloop'. Met 'de overloop' hebben we het vlakke stuk tussen twee delen van een trap voor ogen.

Op deze 'overloop' plaatsen we in de maand november letterlijk en figuurlijk een ladder. Inspiratie daartoe halen we uit de Bijbel waar we in Genesis de Jakobs ladder treffen. We zien engelen overlopen (op- en afdalen) en zo hemel en aarde verbinden.

"Er zijn... geen woorden voor", horen we vaak op moeilijke crisismomenten. "Er (letterlijk) zijn" én zo onmacht delen is vaak een eerste antwoord. Deze bundel is een bundeling van hoe men in diverse omstandigheden toch woorden mocht vinden om te 'over-leven' na dood en bij crisis. Want: 'Wie omwegen maakt om aan het kruis voorbij te gaan, loopt het gevaar om aan het Leven voorbij te gaan.'

Het huilende kind.

Op een avond voor Grote Verzoendag verzamelden de gelovigen zich in de synagoge in afwachting van de rabbijn. Een uur verstreek, maar de rabbi kwam niet opdagen. Het kan nog wel even duren voordat we met het gebed beginnen, dacht een vrouw, en ondertussen ligt mijn kind thuis alleen. Laat ik even gaan kijken of het misschien wakker is geworden.

Ze holde naar huis en luisterde aan de deur. Het was stil binnen. Zachtjes deed ze de deur open en stak haar hoofd naar binnen. En daar stond de rabbi met het kind in zijn armen. Op weg naar de synagoge had hij het kind horen huilen en was naar binnen gegaan om met het kind te spelen en het in slaap te zingen.

Buber, M. Chassidische vertellingen, Servire, Wassenaar, 6de druk, 1975, blz. 368

uit Genesis, boek van de wording, wat bezig is te gebeuren...

Jakob verliet Berseba en ging op weg naar Charan.
Op zijn tocht kwam hij bij een plaats waar hij bleef overnachten,
omdat de zon al was ondergegaan.

Hij pakte één van de stenen die daar lagen,
legde die onder zijn hoofd en ging op die plaats liggen slapen.

Toen kreeg hij een droom.

Hij zag een ladder die op de aarde stond en helemaal tot de hemel reikte,
en daarlangs zag hij Gods engelen omhoog gaan en afdalen.

Ook zag hij de Heer bij zich staan, die zei:

'Ik ben de Heer, de God van je voorvader Abraham en de God van Isaak.

../..

Ikzelf sta je ter zijde, ik zal je overal beschermen, waar je ook heen gaat,
en ik zal je naar dit land terugbrengen;

Ik zal je niet alleen laten tot ik gedaan heb wat ik je heb beloofd'.

Toen werd Jakob wakker.

'Dit is zeker', zei hij, op deze plaats is de Heer aanwezig. Dat beseftte ik niet.

Eerbied vervulde hem

'Wat een ontzagwekkende plaats is dit, ' zei hij,

'dit is niets anders dan het huis van God, dit moet de poort van de hemel zijn!'

ENKELE MODELBRIEVEN

REEKS 1

Deze modelbrieven zijn geïnspireerd op brieven in:
'Als een ramp de school treft'.
(www.kpcgroep.nl)

bij het overlijden van een leerling

Beste ouders

Gisteren is Pieter Pieters, leerling uit klas 5 MOWE, overleden. Heel de school is daar erg door geschokt. In de klas heeft de klasleraar de leerlingen op de hoogte gebracht. De komende dag zullen wij samen met de leerlingen dat verdriet proberen dragen. We zullen daarbij extra aandacht en zorg besteden voor leerlingen die het extra moeilijk hebben.

Wij vragen u namens de ouders van Pieter hen thuis niet op te bellen. Hoe goed ook bedoeld, dergelijk telefoontjes betekenen een zware belasting. Misschien kunt u uw medeleven met een kaartje of op een andere manier betuigen?

Als we weten hoe we samen met de klas afscheid van Pieter zullen nemen, dan brengen we u daarvan op de hoogte. Als u vragen heeft of de nood voelt om de school te contacteren, kan u altijd telefoneren naar xxx.

Vriendelijke groet

xx

Directeur

✍

Beste ouders

Gisteravond is bij een verkeersongeval Pieter Pieters, leerling van de klas 5 MOWE, om het leven gekomen. Dit schokt de hele school heel erg. In de klas heeft de klasleraar de leerlingen op de hoogte gebracht. De komende dagen zullen we allerlei activiteiten ondernemen om leerlingen op te vangen en bij te staan met hun verdriet. We zullen ook op een passende manier onze deelneming betuigen aan het gezin.

Mogelijk heeft uw zoon of dochter thuis behoefte om verder te praten. Aarzel niet om de school te bellen als u daarover vragen hebt. U kan altijd telefoneren naar xxx.

Zodra er meer bekend is over de uitvaart, hoort u dat van ons.

Vriendelijke groet

xx

Directeur

✍

bij poging tot zelfdoding

Beste ouders

Naar aanleiding van de gebeurtenissen in klas 5 MOWE melden we u graag het volgende. Vanmorgen hebben we na overleg met de ouders van Pieter Pieters in zijn klas verteld wat er met hem gebeurd is. Omdat dit uw zoon of dochter diep geraakt heeft, vinden we het ook belangrijk u als ouders in te lichten over de feitelijke gebeurtenissen.

Pieter zag door al zijn problemen het leven niet meer zitten en heeft geprobeerd om via zelfdoding een oplossing te vinden. Zijn situatie is momenteel erg kritiek. Met zijn ouders verkeren wij in spanning. We hopen dat Pieter zal herstellen en zullen samen, zo goed en kwaad als het kan, blijven werken aan een nieuw toekomstperspectief.

Deze gebeurtenis zal ongetwijfeld ook verwarde gevoelens en vragen oproepen bij uw zoon/dochter. De leraren en het CLB zetten zich volledig in om hen te helpen bij het verwerken van deze gebeurtenis. Leerlingen kunnen op elk moment bij ons terecht.

Als u merkt dat uw zoon het moeilijk heeft, is het zinvol om daar ook thuis over te praten. Als u daarbij graag de hulp hebt van de school, kan u de school contacteren op xxxxx.

Vriendelijke groet,

xx

Directeur

bij zelfdoding

9

Beste ouders

We hebben een trieste mededeling. Gisteren is Pieter Pieters, leerling van de klas 5 MOWE, door zelfdoding om het leven gekomen. We hebben deze info vanmorgen aan uw zoon of dochter meegedeeld.

Zelfdoding is voor veel mensen moeilijk te begrijpen en te accepteren omdat het onbeantwoorde vragen oproept. We zullen nooit helemaal begrijpen waarom iemand de beslissing neemt een einde aan zijn leven te maken. Vele factoren spelen mee die uiteindelijk tot deze daad leiden. Sommige leerlingen, zeker de vrienden van Pieter, zullen zich afvragen of ze dit hadden kunnen voorkomen. Anderen hebben misschien het gevoel dat het op een of andere manier ook hun schuld is. Het is belangrijk dat leerlingen de gelegenheid hebben om hierover te praten en hulp te krijgen als dat nodig is.

De komende dagen zullen wij samen met de leerlingen dat verdriet proberen dragen. We zullen daarbij extra aandacht en zorg besteden voor leerlingen die het extra moeilijk hebben. De leerlingbegeleiders, leraren en directeur zijn beschikbaar voor leerlingen, ouders en leraren. Als u vragen heeft of de nood voelt om de school te contacteren, kan u altijd telefoneren naar xxx.

Aanstaande donderdag is er een bijeenkomst op school om 19 u. Leerlingen, ouders en personeel worden hierop uitgenodigd. Een deskundige op gebied van rouw zal info geven over zelfdoding, signalen waar men op moet letten en mogelijkheden tot preventie. We hopen dat u daarvoor even tijd wil vrijmaken.

Onze gedachten gaan intussen uit naar de ouders, broer en zussen van Pieter.

Vriendelijke groet

xx

Directeur

Beste ouders

Vanochtend hebben wij onze leerlingen geïnformeerd over het overlijden van een medeleerling. Wij vinden het belangrijk u via deze brief te laten weten hoe we hier vandaag zijn mee omgegaan en wat we de komende uren en dagen nog zullen ondernemen.

Gisterenmiddag is door tragische omstandigheden een eind gekomen aan het leven van Pieter Pieters, leerling van de klas 5 MOWE. Vanmorgen heeft het team van leraren daarbij stilgestaan. Vervolgens zijn alle aanwezige leerlingen tijdens hun eerste les geïnformeerd over het overlijden en de omstandigheden waaronder het overlijden heeft plaatsgevonden. De leraren hebben de leerlingen tijdens de les de ruimte geboden om over hun gevoelens en gedachten te praten.

Voor veel leerlingen en leraren was deze informatie een grote schok. Al hebben we vandaag geprobeerd om de gevoelens van de leerlingen te kanaliseren, we kunnen ons best voorstellen dat uw zoon of dochter sterke behoefte heeft om ook thuis zijn of haar gevoelens en gedachten te uiten.

Vanaf maandag zal in de xx een stille ruimte ingericht worden waarin leerlingen bij het overlijden van Pieter kunnen stilstaan.

Dinsdagavond is van 19 tot 10.30u in de kerk een gebedswake voorzien. Ook de school zal een herdenkingsviering houden op xxx .

Woensdagochtend heeft de uitvaartplechtigheid plaats. We zullen met de leerlingen van de klas en andere leerlingen uit de directe kennissen- en vriendenkring de viering bijwonen. Van de leerlingen die niet in de klas van Pieter zitten, verwachten we dat ze dat melden bij de coördinator als ze mee willen gaan.

10 We zijn ervan overtuigd dat de komende periode voor vele leerlingen zeer moeilijk zal worden. Wij zullen trachten uw zoon of dochter zo goed mogelijk te ondersteunen bij het verwerken van deze gebeurtenis. Mocht u hierover vragen hebben, aarzel dan niet om contact op te nemen op tel xxx

Vriendelijke groet

xx

Directeur

- te overwegen: een info-avond over zelfdoding voor alle geïnteresseerden?

ENKELE MODELBRIEVEN

REEKS 2

bij het sterven tijdens een medische ingreep

Beste ouders,

Gisterenmiddag kwam er plots droevig nieuws op onze Sint-...school.

“ ... .. uit het ..^{de} leerjaar is na een ingrijpende operatie en veel zorgen gestorven.”

We waren, zijn allemaal geschokt, gewond, machteloos. Gevoelens van verdriet en onmacht, pijn en gemis bewonen ons.

Door het schoolteam van leerkrachten en directie werd beslist om het schoolfeest van zaterdag niet te laten doorgaan. Wij hebben teveel pijn en kunnen die niet zomaar omzetten in ...

‘Op onze zoektocht naar geluk’ kunnen we nu niet zomaar dansen, feesten, zingen ...

Wij vragen U, beste ouders, om hiervoor begrip op te brengen en dit ook zo te verwoorden naar uw kinderen die ongetwijfeld ontgoocheld zullen zijn.

Als katholieke school willen we in elke klassengroep en per graad de kinderen zoveel mogelijk begeleiden in het verhaal van leven en sterven.

Mogen wij U, als ouders en gezin, dan ook uitnodigen om ook met uw kind daartoe de weg te gaan. Luister naar hun vragen en zoek samen naar passende antwoorden.

Aan de familie van ... bieden wij ons diep medeleven aan.

Leerkrachten en directie.

Geachte ouders,

Gisteren is ... .., leerling van het ... leerjaar, in het ziekenhuis overleden.

Op school doen we ons best om de kinderen zo goed mogelijk op te vangen en bij te staan in hun verdriet. In de hal van de school hebben we een rouwhoekje gemaakt. De foto van ... staat er bij een brandende kaars. Er is ook een rouwdoos waar de kinderen hun tekeningen of kaartjes kunnen inleggen. Die doos wordt dan aan de ouders van ... bezorgd. Er ligt ook een gedachtenisboek waar u, indien gewenst, iets kunt inschrijven. Mogelijk heeft uw zoon of dochter ook thuis behoefte om verder te praten. Mocht u daarover vragen hebben, dan kunt u altijd contact opnemen met de school. De begrafenisplechtigheid zal doorgaan op ... om ... uur in de Kerk van ... . We houden eraan om deze dienst bij te wonen met de kinderen van de school en ons team.

Met vriendelijke groeten,

XX

Directeur

bij het sterven van een ouder

Beste ouders,

(Tijdstip) kwam er plots opnieuw droevig nieuws op onze H. Hartschool.

(Naam), de papa van ... uit de ..de klas, en van ... uit klasgroep .. is gestorven.

We waren, zijn allemaal geschokt, gewond, machteloos. Gevoelens van verdriet en pijn bewonen ons, als een kille ochtendnevel.

Aan het gezin en de familie van (namen kinderen) bieden wij ons diep medeleven aan.

Als katholieke school willen we, met de novembermaand in het vooruitzicht, de kinderen begeleiden in het verhaal van leven en sterven.

Mogen wij U, als ouders en gezin, dan ook uitnodigen om ook met uw kind daartoe de weg te gaan. Luister naar hun vragen en zoek samen met ons naar passende 'antwoorden'.

Verdere practica in verband met klasgroepen die mogelijks de uitvaart bijwonen, volgen later.

Leerkrachten en directie.

bij het sterven van een leerkracht

Beste ouders,
Beste kinderen,

Meester ..., klastitularis van ..., is op ...dag .. ... plots overleden.

Hij was één van de spilfiguren van onze school. Als geen ander kon Lieven zowel kinderen, leerkrachten als ouders enthousiast maken voor een project. Heel wat ouders en oud-leerlingen herinneren zich ... als de entertainer, de presentator, een welbespraakte persoonlijkheid die de spotlights trotseerde.

Niemand kon vermoeden dat ... dit leven niet meer dragelijk vond. Niemand kon vermoeden dat hij zou beslissen om uit dit leven te stappen.

Wanneer iemand sterft is er veel verdriet. Ook deze keer willen we de kinderen van onze school, en in het bijzonder de leerlingen uit het ... leerjaar, de kans geven om waardig afscheid te nemen van meester ... .

We geven ze de plaats, tijd en middelen om hun gevoelens van verdriet te uiten. Maar naast verdriet willen we vooral terugdenken aan die massa's leuke momenten, met een bulderende lach en verhalen doorspekt met leuke anekdotes.

Mogen we u vragen, beste ouders, om ook thuis zowel verdriet als blije herinneringen een plaats te geven.

Twee jaar terug schreef meester ... de tekst van dit startliedje voor het begin van het schooljaar :
"Geef me een knuffel ! En vlug, want dan knuffel ik je terug. Geef me een knuffel !"

We blijven verweesd achter maar we moeten vooruit, zonder ..., en dat zal niet eenvoudig zijn.

XX
Directeur

Beste ouders,

De dood van meester ... heeft een enorme inpakt op ons volledige team. Donderdagnamiddag herdenken we in schoolverband meester ... . De begrafenisplechtigheid vindt plaats op vrijdagvoormiddag. Voor de teamleden is het enorm belangrijk aanwezig te kunnen zijn. Vandaar dat een regeling uitgewerkt werd met kleuterleidsters en onderwijzers van collega-scholen uit onze scholengemeenschap die de klassen zullen overnemen. Een collega-directeur zal aanwezig zijn op school en de eindverantwoordelijkheid nemen.

Enkele praktische regelingen i.v.m. de begrafenis op vrijdag 7 november 2008. Vrijdagmiddag kunnen over de middag enkel zelfmeegebrachte boterhammetjes gegeten worden. Op vrijdag geen warme maaltijden. Soep/water/melk kunnen op school verkregen worden (vergeet niet een roze bonnetje in de bus te steken). We vragen u ook om in de mate van het mogelijke zo weinig mogelijk kinderen op school te laten eten die middag. U bewijst ons een grote dienst indien u voor één keer een andere oplossing zoekt en vindt.

Wie kan ons helpen om over de middag de boterhammetertjes te begeleiden van 11.30 u tot 13.30 u. Graag uw naam en telefoonnummer opgeven bij de directeur.

Op school krijgt u de mogelijkheid om een woordje te plaatsen in het rouwregister. Het rouwregister kan u intekenen elke schooldag tijdens de schooluren tot 14 november. U vindt dit register in de gang naar de refter toe.

Alvast bedankt voor jullie medewerking en begrip.

Namens het team van vbs ... .

aankondigen gebedsmoment voor een ernstig zieke leerling

13

Beste ouders,

Zoals u wellicht weet is ... van het ... leerjaar op ..dag ... zwaargewond geraakt bij een ongeval ... .

... verblijft in de afdeling "intensieve zorgen" van het ziekenhuis. In deze bange dagen tussen hoop en vrees, leven we heel erg mee met het gezin, de familie en de vrienden.

In samenspraak met de ouders van ..., de personeelsleden van de school en de ouderraad werd voorgesteld om tijdens de wekelijkse eucharistie in de kerk van ... speciaal te bidden voor ... en zijn familie.

Deze eucharistieviering gaat door op ... om ... uur in de kerk van ... .

Uw aanwezigheid en gebed zou ook een grote steun betekenen voor de ouders en familie van ... .

Groeten,

XX

Directeur

XX

Voorzitter ouderraad

sterven van een leerling na een gebedsmoment (enkele dagen voordien)

*Alle mensen huilen,
heel de wereld heeft verdriet.
Want Thijs is gestorven.
Nog zo jong, dat kan toch niet.*

*Zijn leven was maar pas begonnen,
alles lag nog in 't verschiet :
plannen, dromen, luchtkastelen...
Zomaar weg, dat mag toch niet ?*

Beste ouders,

...avond hebben wij met velen samen gebeden om troost, steun en kracht voor ... en zijn familie. 's Avonds laat vernamen wij het droevige nieuws dat ... overleden is. We zijn hierdoor diep geschokt, de hele schoolgemeenschap voelt diepe pijn.

Onze eerste gevoelens van medeleven gaan naar zijn ouders, grootouders, zijn broer ... en zijn zusje ... . Ook zijn klasgenoten van de ... klas zullen een goede vriend moeten missen.

In de klassen zullen activiteiten ondernomen worden om de kinderen op te vangen en bij te staan in hun verdriet. Door middel van kringgesprekken, een '...hoekje', boeken, tekeningen, ... geven we de kinderen vrijblijvend de kans hun verdriet te uiten en te verwerken.

Dicht bij de klas van ... werd een rouwhoekje ingericht met onder meer een register. Wie het wenst, kan zijn medeleven met de ouders en familie hierin neerschrijven. Indien u het wenst, kunt u dit ook op een blaadje neerschrijven en aan ons afgeven. Wij zorgen dan dat dit in het register opgekleefd wordt.

Mogelijk heeft uw zoon of dochter ook thuis de behoefte om verder te praten. Geef uw kind ook daar de kans, de tijd en de ruimte om te rouwen. Mocht u daarover vragen hebben, dan kunt u altijd contact opnemen met de school of met het CLB.

... wordt ... om ... uur begraven in de kerk van ... . De klasgenootjes zullen ook uitgenodigd worden deze begrafenis bij te wonen.

Wij hopen dat wij allen, schoolgemeenschap, familie en vrienden, de komende tijd voor elkaar een luisterend oor en een troostend woord kunnen hebben.

In diepe verbondenheid,
XX (directeur) en de personeelsleden van de school.

MODEL BRIEVEN enkele 'PASTORALE' AANVULLINGEN

.../...

We zijn verbijsterd en vol vragen. We richten ons ook tot God: waarom toch?
In deze dagen willen we, nog meer dan anders, aandacht hebben voor de gevoelens van de kinderen.
We willen er zijn voor elkaar en weten dat God nu ook heel dicht bij ons wil zijn, bij al onze onmacht en ons verdriet...

.../...

Verdriet en pijn overmeesteren ons. De juiste woorden vinden is niet gemakkelijk. We stellen ons vele vragen en hebben weinig antwoorden. Op school willen we aandacht geven aan de gevoelens van de kinderen. Ook willen we samen stil worden en bidden dat God er voor ons mag zijn, om ons te helpen en te troosten.

.../...

Na het lange ziek zijn, geloven we dat X nu mag thuis komen bij God waar geen verdriet en geen pijn meer zal zijn. Maar wij zullen haar missen. Wij hadden haar nog graag lang bij ons gehad. In momenten van stilte en gebed zullen we bidden om een nieuwe verbondenheid...

Hoe is het in Godsnaam mogelijk,
ach, het is GodsONmogelijk.
Had jij niet willen leven
in alles en allen
huil Jij niet mee
door onze ogen?

Uit handen geven, sacramenten en rituelen bij crisissituaties rond geboorte

Waar God door geademd heeft,
dat laat Hij nooit meer los.
Y. Van Emmerik

In broze gebrokenheid
hopen we dat je
geborgten mag zijn
in de schoot van ontferming
die God is...

Uit handen geven, sacramenten en rituelen bij crisissituaties rond geboorte

Dat het niet kan en niet mag
en toch telkens weer gebeurt
dat een mens sterft midden in het leven.
Dat begrijpen wij zo moeilijk, God.
Opstandig zeggen wij;
'Gij hebt de mens toch geschapen,
niet voor de dood maar om te leven?'

Dat wij vandaag geen antwoord weten
op de vraag waarom er handen waren, voeten,
ogen en een lach die niet ten einde mochten leven.
Verdrietig vragen wij:
"Waarom mocht ..., die ons zo lief was, niet langer leven?"

Dat wij geen afscheid konden nemen,
dat de dood kwam als een dief in de nacht,
dat doet ons pijn.
Berouwvol vragen wij:
"Schenk ons vergeving voor wat we
tekort kwamen tegenover..."

Als wij even stil worden deze dagen,
dan spreekt ons hart van XXX.
Het vertelt van wat wij nog hadden willen doen en zeggen en horen,
van veel gemiste kansen en erg mooie dagen.
Laat alle liefde die tussen haar en ons gegroeid is,
veilig zijn in Uw behoedende hand.

Als wij even stil worden, deze dagen,
dan huilt ons hart om XXX.
Het vraagt naar haar en verlangt een weerzien ooit.
Veranker in ons hart het vertrouwen, dat Gij ons allen
eens tot voltooiing brengt.

Als er deze dagen een stilte valt, dan gaat ons hart uit naar
de ouders van XXX, haar zus, haar vriend,
en naar allen die en sterke band met haar hebben.
Houd hun overeind, schenk hun hoop in overvloed.

Nog zoveel wegen
lagen voor je open
Die je niet mee
in kunt slaan.
Nog zoveel
toekomststromen
lijken onvervuld.

Of hoop je nu
dat wij misschien...?
Hoop je nu misschien
dat wij je ooit gedroomde
wegen verder gaan en doen
wat jij had willen doen?

Hoop je misschien
dat je in ons zult voort leven
als de wereld
om mensen vraagt

die haar leefbaar
en bewoonbaar maken?

Jouw naam XXX
zal met ons meegaan.
En je hart voor mensen
zullen we ons leven lang
met je delen.

En je dromen
hopen wij waar te maken
door met jouw aandacht
en jouw stille kracht
te werken aan een wereld
'die zucht en kreunt
om meer liefde en
genegenheid.'

Wil je voor altijd
in ons midden voortleven
in woorden, handen
en ogen van mensen
die met jou verbonden
willen zijn

En als je nu ergens leeft
waar altijd vrede is,
weet dan
dat ons hart voor altijd bij je is
en we je niet zullen vergeten.

De mensen van voorbij,
zij blijven met ons leven.
De mensen van voorbij
ze zijn met ons verweven
in liefde, in verhalen,
die wij zo graag herhalen,
in bloemen, geuren, in een lied,
dat opklinkt uit verdriet.

De mensen van voorbij,
zij worden niet vergeten
De mensen van voorbij,
zijn in een ander weten
Bij God mogen ze wonen,
daar waar géén pijn kan komen.
De mensen van voorbij
zijn in het licht, zijn vrij!
Hanna Lam

Als wij zoeken naar begrip en troost, God
wees dan de Ander die wij zoeken.
Als we wachten op antwoord
wees dan de stem die antwoord geeft.
Als we zoeken naar vaste grond
wees dan de weg waarop we mogen gaan.
Gij komt ons tegemoet in mensen
wees er dan in de mensen die wij ontmoeten.
Wees er bij alles wat we zoeken
en wees er - in ons voor anderen.

Je dreef
de kooplieden uit de tempel.
Je leerde
de wetgeleerden
je wet.
Je hebt de wind
geleerd te zwijgen.
Ik dacht:
die man is van arduin
een stenen God.
Maar dan
zei iemand:
"Je vriend
die Lazarus is dood".
Ik zag je tranen
een gebroken man.
En toen heb ik gezien
dat Je **zo menselijk** bent
Michiel T' Joen

Dat het vele goede
waarin onze overledenen groot waren,
ons mag blijven inspireren,
oproepen en sterken.
Wat in hen edel was en schoon roept ons op
om het verder ook goed te doen
en te volharden.
Het maakt ons sterk,
blaast ons weer leven in,
- een nieuwe levensadem -
Pas dan kunnen opnieuw opkijken,
uitkijken, de levensdraad opnemen,
licht zien,
niet in ons verdriet stikken.
Maar, kracht in onszelf ontdekken.
Opstaan en verder gaan.
Weer meewerken
aan een betere wereld
aan de voltooiing van Gods schepping.
Toon Hermans

Wij kunnen niet het mooie zien
waarin jij nu bent.
Dat ontgaat ons
zoals jij ons ontgaan bent,
onverbiddelijk, onstuitbaar.
Voor ons de leegte,
voor jou de volheid,
voor ons de stiltetranen,
voor jou het vreugdelachen.
Het verhaal van jouw leven is dood,
het verhaal van jouw dood
is leven geworden
volop, daar aan de overkant,
waar de zon vriendelijk
de maan overbodig maakt
en de dag voorgoed de nacht
heeft weggelachen,
omdat jij in licht moet zijn
dat ons ontgaat.

Adem houdt op,
warmte wordt kilte,
diepe kilte als van de dood
en lachen wordt stilte,
echo van vragen
dat geen antwoord vindt.
Maar een mensennaam
kan niet vergaan,
niet verzinken in oneindig niets.
Jouw naam
heeft klank en toon gezet
van hoe de jouwen verdergaan.
In gemis,
maar ook in vertrouwen
dat leven léven wordt
als er maar genoten wordt,
gevochten en geknokt,
geliefd en gelachen.
Zo wordt jou naam
een witte roos aan ons hart,
bloeiend voor altijd,
geurig en welriekend,
maar ook doornig stekend,
want jij bent er niet
als wij jou roepen;
en ons zoeken
zal nooit vinden worden,
geen samen lachen en geen raken meer.
Maar in de stilte
zul jij bloeien aan ons hart
als schitterende herinnering,
levend, tegen alle weerwil in.
Neen, vergeten zullen wij jou niet.
Wees gerust,
rust maar zacht
rust in vrede...

Zoveel jaar geleden kwam je op aarde wonen.
Je hebt sporen nagelaten
en je staat gegrift in het diepst van onze gedachten.
Gedenkwaardig was jouw leven,
gedenkwaardig deze dag.
Vandaag geven we je lichaam aan de aarde terug
en vertrouwen je toe aan de natuur,
wetend dat jijzelf al lang bent uitgevlogen.

We geloven dat je je bestemming hebt gevonden
in de beschuttende aanwezigheid van onze God,
die leeft in alles en allen.
Wij proberen verder te leven, denkend aan jou.
Als we gras en bloemen zien denken we aan je
en aan je groei en bloei op aarde.
Als we lucht en wolken zien, denken we aan je
en aan je leven nu, zonder pijn, zonder angst, zonder verdriet.
We vermoeden dat je zo vrij bent als een vogel in de lucht.

Leven is
vanaf zijn geboorte
voortdurend afscheid nemen.
Loslaten om verder te gaan.
Zichzelf verliezen
om zich te vinden.
Het risico nemen
van de graankorrel
om vruchten voort te brengen.

Afscheid nemen
is het moeilijkste
in het leven.

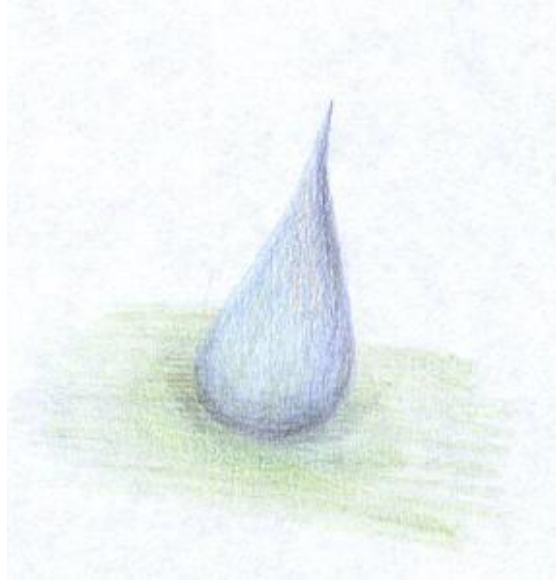
Men leert het nooit.

Gelovigen nemen nooit afscheid
van het Léven.
Want zij weten dat Gods liefde
hen nooit loslaat.
Wat een einde leek
wordt een nieuw begin,
een begin van het echte leven.

Op de website van de school hebben we deze tekst geplaatst:
*'De wereld is misschien iets beter geworden
omdat -jij- belangrijk bent geweest
in het leven van een leerling-'*

ongeval met een skibus

13 maart 2012. In Sierre in Zwitserland zijn 28 doden gevallen bij een zwaar ongeluk met een Belgische skibus. 22 van de slachtoffers zijn kinderen. De bus was op terugweg naar ons land en bracht leerlingen van scholen uit Heverlee en Lommel naar huis.

God,

woordeloos staan we -
onmogelijk te vatten
hoe het lijden
toeslaat
in het gewone leven
van kinderen en hun begeleiders onderweg.

Gekneld zijn we
in pijn en verdriet
geveld door onmacht
gekanteld door wanhoop
bevangen door angst.

God,
help ons,
aanvaard onze leegte en onze angst
ons smeken en innig hopen.

En ons gedeeld verdriet
met allen die getroffen zijn
hier en overal ter wereld
door zichtbaar en 'onzichtbaar' leed,
in kleine en grote verhalen.

Amen.

naar J. Binon

Tijdens een klascelebratie op de basisschool
met een tranenkruik
in de stilte staan
rond foto's 13 maart 2012, busramp in Sierre (Zwitserland).

Er zijn foto's (mediakanalen) ivm. de busramp.

We maken het nu, in verbondenheid met heel veel mensen in ons land heel stil, en denken aan de kinderen en hun begeleiders die gestorven zijn.

We mogen verdrietig zijn, met of zonder een traan ...

Weten jullie - heel veel vroeger bestond de gewoonte om - als iemand dood ging en je weende om je tranen op te vangen in een heel klein kruikje.

Dat kruikje werd dan in het graf gelegd. Het was een tranenkruikje.

Bij de foto's, ... zetten we een kruikje.

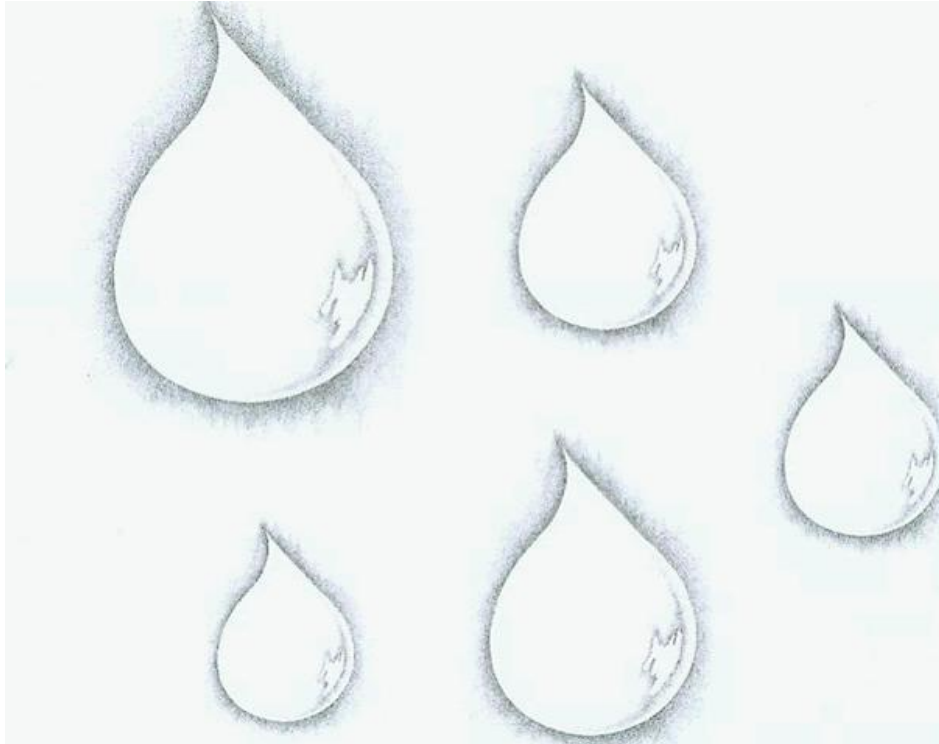
In de Bijbel staat geschreven dat God al onze tranen opvangt in zijn kruik. (psalm 56) God zegt niet: 'je moet niet verdrietig zijn'. God zegt: 'ween maar, ik zal je tranen opvangen en ik zal je troosten'.

Willen we het nu stil maken en ieder kan op een traankaartje een woord schrijven of een zin kiezen en bij het tranenkruikje leggen.

22

- ik-vind-het-niet-eerlijk-traan
- ik-weet-niet-hoe-ik-me-voel-traan
- ik-maak-me-zorgen-traan
- ik-ben-bang-traan
- ik-kan-niet-slapen-traan
- ik-wil-er-niet-aan-denken-traan
- waarom-traan
- ik-wil-je-nooit-vergeten-traan
- wil-je-me-even-vasthouden-traan
- rot-op-traan
- ik-gebrijp-het-niet-traan
- waarom-nou-jullie-traan
- een nare-droom-traan
- ik-wil-wel-praten-maar-weet-niet-hoe-traan
- ik-snap-het-niet-traan
- gruwel-traan
- troosttraan
- een knuffel-traan
- ...

Mogelijk kunnen kinderen tijdens een kringgesprek ook verhalen onder elkaar voor welke traan zijn kozen en wat deze traan voor hen betekent.

Doodstil in het donker staan.
 Kleine sterren, grote maan.
 Duizend vogels wiegen zacht
 in de armen van de nacht.
 Langzaam door de avond gaan.
 Tussen zwarte bomen staan.
 Alle dieren komen kijken.
 Ogen die op lichtjes lijken.
 In mijn hoofd zijn duizend vragen.
 Stille stemmen komen klagen.
 Over wat ik niet wil weten.
 Over wat ik wil vergeten.
 Wie kan zo'n ongeval verstaan?
 Wat laat me verder gaan?

Jezus,

zorg voor alle mensen
 die verdriet en pijn hebben.

Zorg voor alle mensen
 die hen helpen.

Zorg voor alle kinderen en mensen
 die gestorven zijn.

ONZE VADER...

We zetten een bloeiende tak, bloem of bottende lentetwijg in de tranenkruik.

verdiepende teksten

1.

Niet te verdragen
al dat verdriet
al die ontredde
in al die gezinnen
in al die families
in al die straten
in al die scholen
in al die vriendenkringen
in al die verenigingen
in een klap zoveel verwoest
voor zovelen geen behouden thuishomst.

Niet te verdragen
niet te bevatten
niet voor te stellen
vandaag niet
morgen niet...

Maar overmorgen
als de wereld door draait
als de nationale rouwdag voorbij is
als het stiller en leger wordt
als het gemis alsmar meer wordt...

Wie draagt dan wie?
Wie luistert dan nog eens?
Wie is dan nog stil?
Wie is er als de media naar huis zijn?
Wie is er als er al weer een ramp is?

Jij misschien die weet
rouw kent geen vervaldatum
Marinus van den Berg

2.

Om de kracht van Gods Geest
voor de ouders die bij het ongeval in Zwitserland een kind verloren,
en omwille van hun andere kinderen doorgaan.

Om de kracht van Gods Geest
voor de kinderen die gekwetst en getraumatiseerd
uit het ongeluk kwamen.

Om de kracht van Gods Geest
voor allen die werkzaam zijn in de getroffen schoolgemeenschappen,
voor allen die staande blijven in dit onnoemelijke verdriet.

Om de kracht van Gods Geest
voor allen die meeleven
met de betrokkenen van het ongeval in Zwitserland.

Om de kracht van Gods Geest
voor de ouders van alle verongelukte kinderen,
voor families die een dierbare verloren in tragische omstandigheden,
voor alle mensen die dezer dagen rouwen om oud of nieuw gemis.

kerknet

3.

Ze hadden een mooie sneeuwvakantie gehad, die scholietjes uit Heverlee en Lommel. Met een rugzak vol wasgoed en een hoofd vol mooie herinneringen waren ze op de bus gestapt, huiswaarts. Maar in een tunnel in het Zwitserse Sierre ging het fout. 28 mensen, onder wie 22 kinderen, zullen het nooit meer kunnen vertellen... Ze overleefden het busongeval niet. Het is moeilijk om dat lijden te begrijpen. Je kunt het nog minder uitleggen. Het leed confronteert ons met onze onmacht tegenover het toeval. Sommigen spreken van noodlot, alsof zo'n ongeval in de sterren stond geschreven. Zoiets staat niet in de sterren geschreven. Nog minder is God er de opdrachtgever van. Toch vragen sommigen: Waarom laat God dit toe? God laat dit niet toe. Het gebeurt, omdat de aarde de aarde is en niet de hemel. Gods almacht heeft hier geen vat op. Zijn almacht is geen almacht van bestuur en orde, machtige controle. Gods almacht is een almacht van liefde en troost, machteloze nabijheid. Dat de families en de vrienden zich verlaten voelen, is normaal en terecht. Ook verlaten door God. Het enige wat wij kunnen doen is, vanuit de schreeuw die ook Christus slaakte "Waarom hebt Gij Mij verlaten", bidden dat God hen nabij mag komen en... wij zijn nabijheid mogen tonen in onze raakbaarheid, nu de maakbaarheid faalt. Machteloze nabijheid is de taak van de Kerk.

De media vragen en de mensen willen een verklaring van het ongeval (als ze al geen schuldigen zoeken). Maar verklaringen, hoe noodzakelijk ook, kunnen niet troosten. Schuldigen nemen het leed niet weg.

Nodig vooral is de solidariteit van luisteren, zwijgen, bijstaan en bidden. Omdat je zo'n leed nooit ten gronde kunt verklaren, is stilstaan soms beter dan zoeken. Bidden is zwijgen met woorden. Oorzaken - technische of menselijke - zijn geen verklaring maar een uitleg. Mensen hebben op zo'n moment niets aan uitleg, wel veel aan nabijheid.

De nabijheid kent vele vormen. Allereerst de menselijke nabijheid van de omgeving. In een wereld van snelle communicatie en globalisering is de omgeving ook het hele land en Europa. En dat zagen we meteen: de troostende nabijheid was zowel ter plekke, in de media als op facebook.

25

Er is ook behoefte aan praktische nabijheid (de vliegtuigen van het leger die de ouders naar Zwitserland vlogen), aan medische nabijheid (de hulpteams bij de slachtoffers en bij de ouders) en aan psychologische nabijheid (de slachtofferbejegening bij de families en in de scholen).

Sommigen vragen of de Kerk nog een rol speelt bij zoveel gespecialiseerde hulp. Meer dan ooit, denk ik. De duizenden mensen die deelnamen aan de gebedsvieringen in Leuven en Lommel hebben getoond dat de gespecialiseerde hulpverlening van psychologie en bejegening alsnog niet volstaat om de menselijke nabijheid af te ronden.

Meer dan ooit speelt de Kerk haar eigen rol in het rouwproces. Ook zuiverder dan ooit kan ze die opnemen. Lange tijd deed de Kerk tevens waar vandaag psychologen en traumabegeleiders voor zorgen. Dat hoeft vandaag niet meer, en dat is ook goed.

Priesters en pastores zijn geen professionele therapeuten van de geest en kenners van de psyche, ze zijn herders van de ziel en behoeders van de menselijkheid. Door van de niet-spirituele taken bevrijd te zijn, kunnen ze nu volop Kerk zijn: tijd organiseren voor rouw en troost, ruimte openstellen voor stilte en gebed, de helende raakbaarheid plaatsen tegenover de falende maakbaarheid.

Zelfs een zogenaamd gesecculariseerde samenleving raakt niet uit haar shock zonder spirituele nabijheid van machteloosheid en rituele nabijheid van troost, die een minuut stilte in de kamers van het parlement en op de perrons van de stations niet vermag te bezorgen.

Men zegt dat we leven in een postchristelijke cultuur. Het zal wel waar zijn. Even waar is dat onze samenleving het secularisme achter zich heeft gelaten. Dat bleek al vaker bij groot verdriet: de talloze bloemen en kaarsen bij de hekken van de plaatsen van het verdriet tonen een samenleving op zoek naar rituelen die het secularisme niet kan bezorgen. Als het verdriet het grootst is en de verklaring het kleinst, komen de christelijke rituelen terug in die zogenaamd postchristelijke samenleving. "Naar wie anders zouden we gaan, Heer", verzucht dan het volk met Petrus.

Mark Van de Voorde

4.
MEDELEVEN

*Geachte ouders en dierbare familieleden van de getroffen begeleiders en kinderen,
Lieve kinderen, leerkrachten, schoolbesturen, ouderverenigingen, schoolraad, ... van de beide scholen Sint-
Lambertus uit Heverlee en 't Stekske in Lommel-Kolonie,
Beste collega's directeuren van het Katholiek Basisonderwijs,*

'VLAANDEREN WEES WIJS', en laat de opdracht even voor wat het is.

Het onderwijs draait als een mallemolen
van vernieuwingen , opdrachten en engagementen,
maar vandaag staat het leven stil.

Waar poëten hun literaire ideeën
uit de mouwen laten vloeien,
schieten zij vandaag tekort
om dergelijk verdriet te kunnen omschrijven.

Waar kunstenaars hun inspiratie
voor gevoelens weergaloos kunnen omtoveren
in prachtige creaties,
blijven de penselen vandaag droog.

En waar directies van basisscholen,
dag in dag uit,
samen met hun personeel, zich geven
om didactisch-pedagogisch de kinderen
een kwaliteitsvolle opvoeding te geven,
vallen al deze zorgen in het niets
om plaats te maken
voor helende woorden,
nabijheid en troost
t.a.v. allen die dicht bij de slachtoffers hebben geleefd.

Vandaag zijn er geen netten of niveaus,
geen verschillen in cultuur of dioceses,
maar voelen wij ons allen verbonden met deze slachtoffers.

In stilte en gebed
en vanuit solidair meeleven in elke school,
willen wij een daadwerkelijke steun zijn t.a.v. de getroffen families en scholen.
Directiecommissie Katholiek Basisonderwijs, Guimardstraat 1, 1000 Brussel

5
Geluk bleef weg van mij,
wat welstand is wist ik niet meer.

Ik dacht: 'Mijn hoop op de HEER blijkt vervlogen,
ik leef zonder hoop.'

Ik denk aan mijn nood en ellende,
dit vergiftigt mijn leven.

Ik blijf er steeds aan denken,
het weegt op mij als een last.

Ik prent het mij desondanks in
– dat geeft mij hoop –:

zonder einde is de genade van de HEER,
onuitputtelijk is zijn medelijden.

Uw grote trouw
is iedere ochtend weer nieuw.

'Ik ben van de HEER', zegt mijn hart,
'Hij blijft mijn hoop.'

Goed is de HEER voor degene die hoopt,
voor iedereen die Hem zoekt.

Het is goed om in stilte op redding van de HEER te wachten.
Klaagliederen 3,17-26

6.

Dag Ouder

Het zwarte lintje op de welkompagina blijft symbool staan voor ons meevoelen met de slachtoffers en de familie van de busramp. In alle klassen kunnen kleuters en leerlingen hierover steeds praten met de juf of meester. Dat doen we bewust in 'het dagelijkse kringmoment'. Praten helpt bij elk verwerken.

weekend-doden

Ze waren er zeker ook dit weekend: weekend-doden noemt men ze. Wat een naam... of liever: wat een naamloosheid om zoveel menselijk verdriet toe te dekken. Jonge mensen die de grenzen van hun verlangens nog niet kennen, die zich nog van geen gevaar bewust zijn, die even de roes van het leven willen proeven en dan plots de dood smaken.

Waarom is de mens zo broos, zo kwetsbaar? Waarom is de mens zo'n teer ding en hangt ons geluk en ons leven aan die fijne draden van bloedbanen, hersencellen en zenuwen? Waarom is de mens zo menselijk?

Er kan maar één reden zijn...

Omdat een mens gemaakt is om bemind te worden en om te beminnen. Daarom is hij zo teer als een bloem, zo kwetsbaar als een vogel, zo hulpeloos als een kind. Alleen op die manier kan zijn leven een verhaal van liefde worden.

Als de mens gebeiteld zou zijn uit het hardste graniet of aaneengesmeed uit zuiver staal, zou hij eeuwen en eeuwen trotseren, maar liefde zou hem vreemd zijn. Hij zou alleen oxydatie en erosie kennen, maar geen ontroering.

Liefde gaat altijd gepaard met iets dat heel teer is, transparant en bijna heilig. Daarom is liefde zo kostbaar.

God heeft haar in de mens gelegd als een kleinood in zijde. Hij is benieuwd wat wij ermee gaan doen.

“Ik heb geen ander voedsel dan verdriet,
Mijn klachten stromen in een vloed van tranen.
Wat ik vreesde, komt nu over me,
Wat mij angst aanjoeg, heeft me getroffen.”

Bijbelboek Job

In de stilte gaan staan nav. de moorden door Hans Van Temsche

De ganse school, alle leerlingen én personeelsleden vormen één grote kring op de speelplaats. We laten de stilte gedurende meerdere minuten spreken.

staan
in de stilte
samen
verbonden

geen woorden meer
stilte alleen is...

Iemand leest volgende tekst voor.

Gedachten naar een tekst gevonden in de oude Pauluskerk van Baltimore, anno 1692. De tekst toont de tegenstellingen van het leven aan, in en niet aflatende zoektocht naar geluk. Deze tekst toont aan dat je in het leven steeds met voor en tegenspoed zal rekening moeten houden.

Wees kalm
te midden van de drukte
en bedenk
welk een rust er in de stilte kan heersen.

Sta op goede voet met mensen
zonder jezelf geweld aan te doen.

Zoek je waarheid rustig en duidelijk
en luister naar anderen
ook zij vertellen hun verhaal.

Wanneer je teveel vergelijkt
zou je verbitterd kunnen worden
want er zullen altijd
kleinere en grotere mensen zijn dan jezelf bent.

Betracht voorzichtigheid
bij handelen en spreken.

Wees evenmin cynisch over de liefde
want bij alle dorheid en ontevredenheid
is zij eeuwig als het gras.

Kweek geestkracht aan
om bij onverwachte tegenslag beschermd te zijn
maar verdriet jezelf niet met spookbeelden.

Vele angsten worden
uit vermoeidheid en eenzaamheid geboren.

Leg jezelf een gezonde discipline op
maar wees daarbij lief voor jezelf.

*Heb vrede met God
-hoe je ook denkt dat hij moge zijn-
en
-wat je werk en je dromen ook mogen zijn-.*

*Houdt vrede in je ziel
in de lawaaijige verwarring van het leven.*

*Met al zijn somberheid én vervlogen dromen
kan dit nog steeds zijn: een prachtige wereld.*

Wees waarachtig en streef naar geluk.

Iemand sluit dit moment af met deze 'oproep':

*"Naar elke klas, ieder praktijklokaal, de burelen, de boerderij, de serre, ...willen we een oproepend teken
meedragen: een kader met een tekst.*

*Woorden
om te lezen
én te leven.*

30

---

*'Wanneer bij de dood
het leven pijn doet
dan kunnen we
alleen maar
lief zijn voor elkaar.'*

Mag ik de leerkrachten uitnodigen tot het afhalen van het tekst-kader."

dramatische gebeurtenis in Sint-Gillis-Dendermonde

De dramatische gebeurtenis in Sint-Gillis-Dendermonde heeft ons als school sterk aangegrepen, des te meer nu gebleken is dat een oud-leerling de hoofdverdachte is. Het schoolbestuur, de directie, het personeel en al onze leerlingen zijn geschokt, vol afschuw en onbegrip, en willen via deze weg hun diepe medeleven betuigen met de ouders en familie van de slachtoffertjes en verzorgster. Hun pijn is de onze.

BEZINNINGSMOMENT

Om bang te worden,
bang voor zichzelf, bang voor de anderen.
Zitten we dan zo in mekaar?
Is het monster in de mens dan zo vlakbij?
Ons binnenste wordt nu overrompeld
door woede en onmacht,
door verbijstering en angst.
Hoge tijd om naar binnen te keren
en tot bezinning te komen.

Voel jezelf,
voel je eigen menselijke warmte,
die lichamelijke temperatuur van 37 graden,
dat brokje behaaglijkheid in een kille wereld.
Wat een weelde als je die warmte kunt delen,
want daarvoor dient ze.

31

Geweld, onder welke vorm dan ook, blaast die warmte uit.
Elke vorm van agressiviteit is gelijk een ijskoude noordenwind:
agressiviteit in de ogen, in de stem,
agressiviteit in het verkeer,
agressiviteit in de media,
agressiviteit in de sport,
agressiviteit in de muziek
tot de agressiviteit van een koelbloedige killer
die een warm lichaampje
koud maakt.

Het kan toch niet dat we die weg opgaan.
Het is de weg van de tijger.
Kunnen kiezen voor de weg van het lam
is de keuze van de sterke.

Zich klein kunnen voelen tegenover de andere
zonder ongelukkig te zijn.
Kunnen geven en toegeven zonder te krijgen.
dienstbaar en speels,
maar zo warm van binnen.
Het is de weg van het Lam,
"het Lam Gods dat de zonde van de wereld wegneemt."

Ooit werd een geweldenaar een bedelaar:
Franciscus in Assisië.
Op een dag schreef hij dit gebed.

Bidden is gelijk een ademhaling van het hart.
Het kan ons van binnen warm maken.
Bidden is menselijke warmte doorgeven
langs de onzichtbare kanalen van de geest.
Bidden we nu heel bewust
Voor al die mensen die betrokken zijn bij de moorpartij
en nu ondergedompeld zijn in een groot verdriet...
Dat zij de kracht opbrengen
Om weer te geloven in de medemens.
Bidden we voor de dader, voor Kim,
de ijsskoude medemens,
dat hij ooit weer de weg vindt naar de loutering
en de adem terugvindt die hem weer warm maakt
en hem doet leven in een levenslang berouw.

*Voor onze school geschreven
n.a.v. het drama in Sint-Gillis
door Manu Verhulst, 25/01/2009*

aanslagen in Noorwegen door Anders Behring Breivik

1.

Ivar Benjamin Ostebo (16) overleefde de schietpartij op het eiland Utoya, maar verloor er een aantal goede vrienden. Hij schreef een open brief aan de dader, Anders Behring Breivik, die werd gepubliceerd in Dagbladet. Ostebo kon zich tijdens de moordende raid van Breivik verbergen tussen de rotsen op het strand. Vijf goede vrienden van de jongeman kwamen echter om. Aan de moordenaar van zijn kameraden schreef Ostebo:

'Beste Anders Behring Breivik ,

Je denkt misschien dat je gewonnen hebt. Door mijn vrienden te vermoorden, denk je misschien dat je de Arbeiderspartij hebt vernietigd, dat je wereldwijd de mensen hebt geraakt die geloven in een multiculturele maatschappij. Wel, weet dat je gefaald hebt.

Je beschrijft jezelf als een held, een ridder. Je bent geen held. Maar één ding is zeker: je hebt helden gemaakt. Op een warme zomerdag op Utoya heb je de grootste helden ooit gemaakt. Je hebt de hele mensheid verzameld: man en vrouw, zwart en wit, jong en oud, rood en blauw, christen en moslim. Je hebt mijn vrienden vermoord, maar niet onze zaak, onze meningen en ons recht om onszelf te uiten.

Je hebt de wereld getoond hoe veel haat één persoon kan tonen. Maar bedenk hoe veel liefde wij allen samen kunnen laten zien? Je hebt je plan uit de doeken kunnen doen. Veel mensen zijn erg boos op je, je bent de meest gehate man van Noorwegen. Maar ik ben niet boos, ik ben niet bang van jou. Wij zijn groter dan jij. We gaan het kwade niet met het kwade beantwoorden, zoals je zou willen. We gaan het kwade bestrijden met het goede, en wij zullen overwinnen.'

2.

MEER DAN OOIT DIALOOG EN SOLIDARITEIT

KMS pleit n.a.v. de aanslagen in Noorwegen voor een versterking van de levensbeschouwelijke ontmoeting en de sociale rechtvaardigheid.

Met minuten stilte wil KMS (Kerkwerk Multicultureel Samenleven) ingetogen de slachtoffers van de aanslagen in Noorwegen gedenken. In die stille tijd gaat ons gevoel van meeleven naar de jonge slachtoffers die midden de beleving van hun maatschappelijk engagement werden gedood. Onze gedachten van sterkte en troost gaan uit naar al wie verwondingen opliep, naar de familieleden en naar de bewoners van Noorwegen. Vooral naar hen die nu in angst leven. Moge de hoop groeien.

Maar KMS wil tegelijk haar bronnen van vreedzaam verzet aanspreken. Want meer dan het uitdrukken van onze afkeer is het onze verantwoordelijkheid de cultuur van het gesprek en de dialoog te bevorderen. We willen haat en uitsluiting een halt toeroepen. Samen met vele collega's uit de Noorse samenleving, Europa en wereldwijd, maken we de keuze voor de moeizame weg van het rechtvaardig intercultureel samenleven. Mensen verbannen naar eilanden van discriminatie en ongelijke behandeling is immers geen optie. Eén monocultureel model uitroepen tot unieke standaard van beschaving, getuigt van kortzichtigheid en is in feite een triest pleidooi voor uitsluiting en misprijzen.

Elke aanslag - gewelddadig of woorddadig - is voor KMS een aanslag teveel. Vanuit welke overtuiging ook, als de vrije meningsuiting verwordt tot vrije openbare vernietiging dan gaat ze in tegen de menselijke waardigheid.

KMS pleit er daarom voor de inspanningen te versterken voor levensbeschouwelijke ontmoeting en sociale rechtvaardigheid. Kerken, religieuze en levensbeschouwelijke groepen, maar ook de academische wereld, politici en overheden zijn aan zet om een signaal te geven dat de toekomst meer dan ooit aan de dialoog en de solidariteit is. In een gemeenschappelijk actieplan moet die keuze concreet gemaakt worden.

Daarom kiest KMS er ondertussen voor:

- samen met vele partners de weg te gaan van de dialoog en de ontmoeting voor wat betreft de levensbeschouwelijke diversiteit. Wij sluiten ons niet aan bij stromingen die geen oog hebben voor de diversiteit of blind zijn voor de demografische realiteit. We willen ons inspannen om verbondenheid te doen groeien en zullen daarbij het gesprek met de afzenders van haatberichten niet schuwen.

- mee te werken aan het project van sociale rechtvaardigheid waarbij ingezetenen en inwijkelingen minstens bestaanszekerheid kunnen genieten. Als open beweging met een duidelijk christelijk profiel kunnen en willen wij de mensenrechten niet selectief toegepast zien. We willen ons verder engageren om uitsluiting in (volwassenen)onderwijs, de gezondheidszorg, de huisvesting- en arbeidsmarkt tegen te gaan en hoopvolle alternatieven in de kijker te zetten. We willen niet investeren in een samenleving waar je eerst aan twintig criteria moet voldoen vooraleer je 'mens' bent en recht hebt op een sociaal vangnet. We willen een migratiebeleid dat rekening houdt met de oorzaken van migreren en vluchten. Ons protest tegen de wereldwijde uitbuiting van de armste bevolkingsgroepen en de vernietiging van het klimaat, houdt aan.

We kunnen die missie enkel realiseren in coalitie met het brede middenveld. Ze behoort ook tot de verantwoordelijkheid van democratische politici. Van hen verwachten we dat ze niet aan de zijlijn gaan staan en 'de integratie' of de 'multiculturele samenleving' afdoen als mislukt. De jonge generaties moeten in onderwijs-, jeugd- en vormingswerk aangespoord worden tot geloof in de democratie, de mensenrechten en de interculturele dialoog.

We hebben daarvoor geen hoogmis met grote intentieverklaringen nodig, maar een concreet actieplan van een 'alternatieve' meerderheid waarin duidelijk wordt hoe we institutioneel en sensibiliserend de dialoog en de solidariteit willen versterken.

KMS vzw

-omgaan met diversiteit op school-

reflecteren als katholieke school over onze omgang met etnisch-culturele minderheden, migranten, asielzoekers, uitgeprocedeerden, vluchtelingen,...

intro

Het gaat in deze tekst eerst en voor alles over de vraag: hoe profileren wij ons **vanuit pastoraal oogpunt** ten opzichte van bovengenoemde minderheidsgroepen. Hierna volgen een aantal impulsen om tot gesprek te komen met bv. pastorale werkgroepen, directieraden, ...

De pastorale en de andere werkgroepen onderschrijven het pedagogische project van de school. Vanuit ons katholiek opvoedingsproject dienen we solidair te zorgen voor wie behoeftig is, ziek of zwak. Het is de **barmhartigheid die ons stuurt**. 'We zullen het geknakte riet niet breken' (Jesaja 42, 3).

Bij dit alles 'weten wij wie we zijn'. Samenleven met mensen van andere cultuur- of geloofsgroepen betekent niet dat wij ons zo moeten aanpassen aan de anderen dat wij onszelf verliezen. Wel zoeken we een weg in het **spanningsveld** tussen de zorg voor de eigen identiteit enerzijds en de **openheid** voor andere culturen en levensbeschouwingen anderzijds.

juridisch - menselijk

Dit is een **complexe materie**. Bij velen is er onwetendheid. Bij sommigen is er emotionele sympathie, bij anderen eerder onverschilligheid. Er circuleren nogal wat individuele meningen vanuit eigen achtergrond. Het is noodzakelijk om niet zonder **kennis van zaken** tot een oordeel/standpunt te komen.

Wij moeten in deze een **onderscheid** maken tussen de **juridische** en de **menselijke realiteit**. Aan de juridische realiteit kunnen wij als school- en leefgemeenschap niets of heel weinig veranderen. Daar zit onze bevoegdheid niet. Hier ontstaat de spanning tussen het emotioneel meevoelen en het wettelijk kader. Dit laatste stemt in sommige situaties immers niet altijd overeen met wat mensen vanuit hun geweten aanvoelen als goed en rechtvaardig.

Heldere communicatie van procedures en wetgeving in het verstrekken van informatie is noodzakelijk.

pastoraal - profetisch

Wij kunnen vanuit de menselijke realiteit **een profetisch teken** stellen. Immers, wij worden als school soms geconfronteerd met de vaak onmenselijke situatie waarin leerlingen met hun families terecht komen: nl. wanneer migranten reeds meerdere jaren in ons land wonen, leven en schoolgaan, hier vrienden hebben gemaakt, de taal bijna perfect beheersen,... en dan (totaal onverwacht) een bericht tot uitwijzing krijgen.

Vanuit menselijk opzicht gezien is dergelijke wijze van omgaan met medemensen onaanvaardbaar en tegen deze achtergrond kan het profetisch protest geplaatst worden. We spreken over idealisme gestuurd vanuit geloof in '**evangelisch engagement**'. Wij moeten bij profetisch protest wel altijd **kanaliseren naar sereniteit**. We maken werk van een constructieve dialoog en vermijden slogantaal.

In die zin dragen onze scholen zeker kansen in zich om ten gepaste tijde **goede voorbeelden** van intercultureel samenleven in klasgroepen, lerarenteams zichtbaar te maken. Hier denken we aan bv. een getuigenis vanuit een OKAN-klas. Dit kan via diverse mediakanalen, steeds op een rustige manier. Zo maken we concreet werk van een eigentijdse

aanbod DPB-Brugge basis- en secundair onderwijs november 2012

van boven naar onder, van links naar rechts - er zijn geen woorden voor - in moeilijke omstandigheden

vorm van **'verkondigen'** en **'gemeenschap vormen'**, als twee van de dragende pijlers bij de uitbouw van de schoolpastoraal.

"De vreemden in de kerststal waren 'rijken' die bij 'armen' kwamen. Ze hebben elkaar gevonden omdat ze wisten dat het om het Kind gaat. In zo'n multiculturele, multireligieuze samenleving wordt er heel veel mogelijk"(Ulrich Geniets) .

Hier wordt **in Jezus Gods naam geopenbaard**: 'Immanuel: God-met-ons'. Dat is vertaald naar deze situatie: 'Illegale kleine mensen God, Vader van de uitgeslotenen, Moeder van de mensen zonder papieren, Vluchtelingenkind, Arme mensenvriend'. Hij die er altijd zal zijn als wij vandaag met Zijn visioen durven te beginnen.

Op heel wat plaatsen zijn mensen binnen en buiten de kerk reeds daarmee bezig. Organisaties als **'kerkwerk multicultureel samenleven'** (KMS) en de **'actie regenboogkerk'** kunnen ons hierbij tot goede partner zijn. De **verklaring van de Belgische bisschoppen** over mensen zonder papieren (mei 2006) is een realistisch, moedig en helder geschreven document, dat oproept tot edelmoedigheid als weerwerk tegen onverschilligheid.

pastoraal-pedagogisch

Door **vorming en educatie** proberen we het intercultureel samenleven te bevorderen en het racisme op een geweldloze manier effectief te bestrijden. Het weze ons een zorg om in deze niet enkel curatief dan wel **preventief** kennis te verstrekken naar zowel leerlingen als collega's.

We bieden **weerwerk** tegen vijanddenken. Het is belangrijk oog te hebben voor en te balanceren binnen de **rijkdom van verschillen** die **in elk schoolteam** aanwezig zijn. Onder elkaar het oor-delen.

36

Projectdagen en -weken, mondiale dagen, lessen en pastorale activiteiten dragen zeker mogelijkheden in zich om doorheen vorming en educatie **jongeren te sensibiliseren** voor een harmonieus en intercultureel samenleven. We kunnen er oog voor hebben dat waarden als respect en verdraagzaamheid in onze **schoolvisie** geen holle woorden zijn, maar vanuit hun Bijbelse oorsprong, gestaafd zijn met concrete voorbeelden. Zo zitten er in onze school geen arme en geen vreemde jongeren, wel mensen met minder kansen en anderstaligen. Het getuigt van een breder respect voor deze doelgroep.

In de **geest van Pinksteren** willen we open en communicatief omgaan met de verscheidenheid: oproepen tot respectvolle woorden én daden. 'Het is de moeite om naar een mens te luisteren'. Laten we 'de vreemdeling' zelf aan het woord? Deze confrontatie is een kans om onwetendheid, agressie en angst om te buigen en te maken tot handvaten om een stappenplan in werking te laten treden. Zo kunnen we groeien naar een **bewogenheid die deelbaar is** en een **vindplaats** wordt voor **gefundeerde solidariteit**. Daartoe stellen we volgend stappenplan voor:

- onderkennen van diversiteit
- visie bepalen
- aanpak.

commissie voor pastoraal op school, DPB Brugge
11 december 2008

WAT IS DE BEDOELING VAN DEZE TEKST?

*Deze tekst wil de pastorale groep en de school helpen om een **degelijke achterliggende visie te ontwikkelen** rond 'het aangehaalde onderwerp' en de band met de concrete initiatieven in de pastoraal op school. Deze tekst is dus niet te nemen of te laten. Hij dient echt om een eigen degelijke visie met het oog op de toekomst te ontwikkelen in eigen school, rekening houdend met het opvoedingsproject.*

XXX, XXX

Beste ouders,

Jullie hebben waarschijnlijk al gehoord van de uitwijzing van 3 leerlingen uit hetzelfde gezin van onze school.

Wij betreuren dat XXX, XXX en XXX, 3 voorbeeldige leerlingen uit respectievelijk het X^{de}, X^{de} en X^{de} leerjaar het land binnenkort zouden moeten verlaten. De familie XXX is reeds sedert XXX in XXX gehuisvest en we vinden het dan ook vanuit menselijk standpunt onverantwoord om die mensen nu nog terug naar XXX te sturen.

Als school namen wij reeds contact op met de burgerlijke overheden op verschillende niveaus om te onderzoeken of er een menselijke oplossing voor dit probleem kan gevonden worden. Ook leerlingen uit de verschillende leerjaren steunen de vriendjes van de klas en willen tonen dat zij aanvaard zijn op onze school. Daarom willen wij jullie, ouders, inlichten over het feit dat er **XXX** een stille stoet gehouden wordt. Dit gebeurt in samenwerking met het middelbaar XXX dat geconfronteerd wordt met een gelijkaardige uitwijzing van een andere familie.

37 De leerlingen kunnen deelnemen aan de stille mars die gehouden wordt tussen XXX uur en XXX uur. Zij kunnen daartoe in de opvang blijven tot XXX uur en na de mars opgehaald worden op school. De mars wordt begeleid door de politie en uiteraard trekken we allen onze fluohesjes aan. Als ouder kan u ook aan de mars deelnemen.

Als school willen wij opkomen voor rechtvaardigheid en gerechtigheid. Wij hebben geen problemen met een beleid dat gevoerd wordt t.a.v. vreemdelingen. Wij hebben wel problemen wanneer besluiten leiden tot het terugsturen van mensen die hier zijn sedert XXXX wat vooral voor de kinderen van het gezin aan het onmenselijke grenst.

Wij hopen dat onze actie de bestuurlijke instanties tot een ander besluit dan uitwijzing zal brengen.

Met vriendelijke groeten,

Leerkrachtenteam en directie

God, gij die ons ruimte en vrijheid gunt,
leer ons die zo gebruiken
dat wij anderen niet de ruimte ontnemen,
dat wij ieder mens op onze weg
in zijn waarde laten,
en hem proberen te zien met uw ogen.
Maak ons ontvankelijk voor elkaar.

Gij die het kleine niet veracht,
wees bij degenen die zorgen hebben,
om hun kinderen of andere geliefden,
om hun gezondheid of hun werk.
Dat zij niet alleen zijn in hun angst of verdriet,
dat troost hen niet ontbreekt.

Gij die onvermoeibaar zijt
in het maken van nieuw begin,
Gij die steeds opnieuw uw hoop vestigt op mensen,
wees met de moedelozen
die niet meer durven dromen,
die de hoop hebben verloren
dat de wereld ooit nog leefbaar wordt
voor al uw mensen,
dat vrede mogelijk is,
dat de geschiedenis ten goede gekeerd kan worden.

Gij hebt het visioen van recht en vrede
ons in het hart gelegd
laat ons dan niet terneerslaan
door de overmacht van de feiten.

Maar laat ons ook oog hebben
voor alles wat gebeurt, nu,
alles wat uw toekomst dichterbij brengt:
waar mensen zorgen voor elkaar,
waar eigenbelang niet het zwaarste weegt,
waar vergeving is, trouw, barmhartigheid,
waar opgestaan wordt tegen de dood.

Laat het geloof
dat deze krachten sterker zijn
in ons niet uitdoven.
Ga met ons mee. Amen.
Bettine Siertsema

Zonder papieren
in een land
dat het mijne niet is

zonder haar
die mijn moeder was
in een land
dat ook het hare niet was

dubbel zo leeg
ons beloofde land...
Kaat Bollen

vermiste persoon

Beste,

Sinds XXX ontbreekt elk spoor van van XXX.

Vorige XXX werd hiervan aangifte gedaan bij de politiediensten die meteen een onderzoek hebben geopend.

Het is belangrijk dat dit verder in alle sereniteit kan worden gevoerd.

Wij weten ons verbonden met XXX met zijn/haar familie, vrienden, ...

Midden alle onzekerheid willen we elkaar tot steun zijn en bidden voor XXX.

Psalm 121

Ik sla mijn ogen op naar de bergen:

zou iemand mij komen helpen?

Ja, mijn God komt mij helpen,
de schepper van hemel en aarde.

Hij zal niet toelaten dat je struikelt,

Hij zal niet slapen,

Hij waakt over jou.

Nee, slapen en sluimeren zal Hij niet,

Hij waakt over heel zijn volk.

Onze God houdt de wacht

als een schaduw over je heen.

Overdag zal de zon je niet steken

en 's nachts zal de maan je geen kwaad doen.

Hij houdt alle kwaad van je af,

Hij neemt je onder zijn hoede.

En waar je ook gaat of staat, -

God zal je behoeden voor eeuwig.

Ik sla mijn ogen op naar de bergen:

zou iemand mij komen helpen?

Ja, mijn God komt mij helpen,
de schepper van hemel en aarde.

Huub Oosterhuis

Kracht van onmacht

Hier staan we dan
met lege, krachteloze handen
wij die zongen, riepen en baden om vrede.

Hier staan wij nu,
onmachtig en geslagen.
Het bloed stroomt tussen Tigris en Eufraat
waar eens Eden gelegen was
en waar Abraham werd geboren,
een bakermat van cultuur en beschaving

Moeten we nu ons hoofd laten zakken
trachten niet te denken of te hopen
en er ontmoedigd het zwijgen toe doen?

aanbod DPB-Brugge basis- en secundair onderwijs november2012

van boven naar onder, van links naar rechts - er zijn geen woorden voor - in moeilijke omstandigheden

Kunnen we nog in een god geloven
op wie we ergens toch gehoopt hadden
en verwacht dat hij met krachtige hand
de vrede zou bewaren?

Maar God is bij ons,
loopt mee in onze rangen,
wordt gekruisigd in Bagdad,
ligt gewond onder het puin
en lijdt in het hart van vrouwen en moeders
aan de andere zijde van de oceaan.

Zalig de treurenden,
want ze zullen getroost worden.
Zalig de zachtmoedigen,
want ze zullen het land bezitten.
Zalig die hongeren en dorsten naar gerechtigheid,
want ze zullen verzadigd worden.
Zalig zij die vrede brengen,
want ze zullen kinderen van God worden genoemd.

misbruik

ruimte in mijn ademnood

Klaaglied

We hebben verloren
onze kracht
onze spirit
al wat ons lief was
is ons ontnomen

onze geloofwaardigheid
houdt zich verborgen
beschaamd om zich te tonen
want zoveel blikken
zoveel stemmen
eensgezind in het oordelen

met welke ogen nog kijken
in de spiegel van ons geweten
hoe nog gaan
naar de ander
voor zijn aangezicht verschijnen

wie trekt ons het rouwkleed aan
wie zal met ons treuren
alleen wie in het verborgene ziet
die zal niet van ons wijken.
Erik Herrebosch – Rans

Verdeeld, Verstroefd

Verdeeld, verstroefd, niet met mijzelf verzoend.
Tot tegenspraak en tweegevecht gedoemd.
Als die ooit schreef 'mi gruwelt dat ic leve'.
Toch in uw handen en naar U genoemd.
Oosterhuis/Oomen

Heer,

U kent ons en doorschouwt ons.
Aanzie onze ellende.
Ontvang onze armoede .
Bekleed ons met uw naam.
Herschep het gebrokene.
Amen.

Broeder Benoît Standaert van de abdij van Zevenkerken deed een oproep, om de **zeven boetepsalmen** te bidden. Die psalmen dragen in de Bijbel de nummers 6, 32, 38, 51, 102, 130 en 143 en ze spreken van schuld en ellende, van vergiffenis en redding. „In moeilijke situaties bidden wij, monniken, net die zeven psalmen”, legt Standaert ons uit. „De stem die spreekt in de psalmen kan het getekende slachtoffer zijn, maar ook de dader. Dieper is de spreker ook Christus zelf, die slachtoffer en dader op zijn schouders neemt en meetrekt. Christus in ons bidt de psalmen mee.” Volgens Benoît Standaert lopen we daarmee in het spoor van velen voor ons. „We zitten met een gemeenschappelijk probleem. De leegte verstaan we niet, de afgrond opent zich”, vertelt hij. „Als een symbolische figuur zo compleet faalt, treft de ontredde ons diep. Nu moeten we onze armoede bekennen en boete doen. We grijpen naar de psalmen omdat we geen ander middel hebben, omdat ze ons innerlijke leven bedaren.” De psalmen kunnen individueel, maar ook in groep gebeden worden. Aan het einde van elke psalm kan vrij een psalmoratie worden geformuleerd, met een voorspraak voor het slachtoffer, voor de dader en voor de Kerk. Standaert: „Ja, we moeten de woestijn in. De ontworpen situatie brengen we voor God. Hij alleen is heilig. Enkel Hij kan zijn Kerk weer tot een heilige Kerk omvormen.”

25 april 2010

38

Als een wolk van woede
zijt Gij over mij gekomen
een wonde van verdriet
zijt Gij geworden,
geraakt ben ik
verworden
tot de blinde prooi van mijn verleden
al te zware schulden draag ik
lasten nog van lang geleden.

Gij alleen en verder weg dan ooit
toch zijt gij nooit
uit mijn gedachten
en terwijl de mensen mij verlaten
blijft Gij wachten,
ook al ben ik weggestoten
uitgesloten
weet ik U de stille schaduw
die getrouw mijn sporen gaat.

Ik vraag begrip en medeleven
beken mijn vroeger leven
maar de mensen jouwen
lachen luid
en wreed om mij:
ik krijg geen kansen meer
en spuw mijn spijt verloren
voor hun voeten neer
maar
Gij blijft in mijn gedachten,
laat mij niet alleen
blijf betrouwbaar op mij wachten!

TGL, april 1999, Karel Staes

43

51

Wees mij genadig, Gij die genade zijt,
verdelg mijn schuld, in uw barmhartigheid.
Was mij, ik ben vuil van zonde –
wie kan vergeven dan Gij alleen?

Ik zie het kwaad dat ik gesticht heb,
overall is het om mij heen.
Tegen uw heiligheid heb ik gezondigd,
wat Gij verafschuwt heb ik gedaan.
Uw woord veroordeelt mij terecht,
Gij zijt rechtvaardig.

In ongerechtigheid ben ik geboren,
in zonde werd ik ontvangen en gedragen.
Nu wilt Gij dat ik tot waarheid kom,
ik hoor uw stem in mijn geweten.

Bedek mijn zonden, was mij schoon
en ik zal worden zo wit als sneeuw.
Spreek uw verlossend woord tot mij,
Gij hebt mij gebroken, Gij kunt mij genezen.
Sluit uw ogen toch voor mijn zonden,
laat ze niet langer voor U bestaan.

Geef mij een ander hart, mijn God,
maak mij nieuw, maak mij standvastig.
Keer U niet af, verstoot mij niet,
neem nooit uw heilige geest van mij weg.
Red mij, en ik kan weer gelukkig zijn,
en ik durf weer vrijuit te leven.
Maak mij tot teken van uw barmhartigheid,
dat allen die U hebben verloochend
de moed vinden om naar U terug te gaan.

Houd mij niet langer in stomheid gevangen,
of moet ik zwijgen over uw genade?
Geef mij de goede woorden in
om te getuigen van uw vergeving.

Gij vraagt mij niet om gaven en offers.
Als ik, gebroken en vernederd,
mijn hart geopend houd voor U,
is dat mijn offer. Neem het aan.
vijftig psalmen – van der Plas/Oosterhuis

Weet u niet
dat u Gods tempel bent
en dat
de Geest van God in u woont?

Want de tempel van God
is heilig
en die tempel
bent u.

1 Korintiërs 3, 16.17b

Laten wij bidden voor die mensen,
die ons troosten,
die ons moed toespreken,
die ons de hemel openen,
die ons Gods nabijheid laten voelen.

Zij zijn uw engelen
hier aan onze zijde.

Laten wij bidden voor die mensen,
die door doornen moeten lopen,
die de dood in de ogen zien,
die onder hun kruis bezwijken
die gevangen zijn in verdriet.

Zend uw engelen,
om hen te dragen en te bevrijden.

Laten wij bidden voor die mensen,
die verblind zijn door rouw,
die verlamd zijn door verlies,
die door het afscheid zijn verscheurd,
die gewond zijn tot in hun ziel.

Zend uw engelen,
om hen op de weg van de hoop te leiden.

A.C. Bronswijk

Wij bidden, Heer om wie wij zijn:
geboren zoekers, vraag en pijn,
die tastende hun wegen gaan.
Geen wal, noch muur rond dit bestaan.
Wij zijn geleefde breekbaarheid,
zonder het brood van zekerheid.

Toch drinken wij de wijn van hoop,
verlangend, dat het tijdsverloop
zich eindelijk ten goede keert
en al wat kwaad is wordt geweerd.
Dat ooit uw koninkrijk zich spreidt
en vrede ieders hart verblijdt.

Dus dromen wij hardop van Hem,
die is en was en als Gods stem
het woord sprak, dat ons visie geeft
op méér dan wat voor ogen leeft.
Die aanspoort om op weg te gaan
als mensen die in God bestaan.

A.C. Bronswijk

zeldding bij jongeren

De pijn van de afwezigheid

Zelfdoding is, na verkeersongevallen die wellicht ook voor een deel aan suïcide te wijten zijn, de belangrijkste doodsoorzaak bij jongeren. Eén op tien jongeren tussen 15 en 18 jaar heeft al een zelfmoordpoging achter de rug. De problematiek blijkt het grootst te zijn bij jongeren uit het BSO, hierna komen jongeren uit het TSO en tenslotte jongeren uit het ASO. Dat deze problematiek niet ver van ons bed ligt, werd tijdens de voorbije tijd opnieuw duidelijk toen...

Reden te meer om attent te zijn in het herkennen van verbale en non-verbale signalen en te werken aan een zorgklimaat voor mensen die zich in een risicozone bevinden. Vaak is een suïcide niet zozeer een verlangen naar de dood, maar een schreeuw om aandacht vanuit een uitzichtloze situatie. Elke zelfdoding dwingt ons tot een bezinning over onze manier van samenleven.

Onze onmacht hierbij mag niet het laatste zijn, zoals ik mooi verwoord vond in de wijze waarop het ... Instituut te ... onlangs met heel de schoolgemeenschap afscheid nam van een leerlinge die stierf door zelfdoding. In teksten die groeiden vanuit de gesprekken tussen directie, leraren en leerlingen over iets dat in zich onbegrijpelijk blijft, stellen zij de fundamentele levensvragen.

*'We weten niet en vatten niet
het zoeken van een jonge mens.
Onze zorgzaamheid en betrokkenheid op jongeren
hebben een horizon en een grens.
Daarbuiten ligt het beslissingsrecht van een ziel,
sterker sturend dan wet, wetenschap en gewoonte,
drijvend naar een ander leven.*

*Waar je liefste licht sterft,
sterf je mee en word je ondergedompeld
in het donkere water van verdriet.
Ons enige verweer is dit:
een kaars, een vuur ontsteken, een laaiend vuur, uit protest,
om in woordeloos verdriet uit te schreeuwen
dat dit niet mocht gebeuren.
Waar was God dan?*

*In vrijheid en liefde ligt onmacht verborgen
maar ook verbondenheid.
God wil het leven van alles en ieder
en huilt met ons mee door onze ogen.'*

Zelfdoding is een probleem dat zich stelt voor gans onze samenleving. Als we constateren dat per dag gemiddeld zeven mensen in ons land sterven door suïcide en men per gelukte zelfdoding veertien mislukte pogingen telt, dan moeten we ons daar vragen over stellen. 'Iedere zelfdoding is een mislukking', schrijft K. Raes, 'een mislukking voor een samenleving die kennelijk aan zoveel mensen geen levenszin meer weet aan te reiken. Iedere zelfdoding is cultuurkritiek. Hoe komt het toch dat onze welvaartsmaatschappijen die uitpuilen van geluksbeloften zovelen onbevredigd en desolaat achterlaten?'

'De laatste realiteit, de enige die ertoe doet als het gaat om de zin van het bestaan,' stelt L. Ferry, 'is die van de uniciteit van een mens en van de medemensen waarmee men zich diep verbonden voelt.'

aanbod DPB-Brugge basis- en secundair onderwijs november 2012

van boven naar onder, van links naar rechts - er zijn geen woorden voor - in moeilijke omstandigheden

Verbondenheid, daar gaat het blijkbaar om, en juist heel wat jongeren missen dergelijke vorm van 'verankering', en kampen met eenzaamheid en gevoelens van onbegrepen en ontworteld zijn. Ook J. de Jong-Gierveld noemt dit gemis aan verbondenheid een structureel probleem van ons samenlevingstype. Als men het verschijnsel van zelfdoding dus fundamenteel wil aanpakken, dan zal men iets aan vereenzamingsprocessen moeten doen. Ideologisch, door de mythe van het individualistisch zelfbeeld te doorprikken en te benadrukken dat er niets mis is met collectief beleefde wij-identiteiten en wederzijdse af(aan)hankelijkheidsverhoudingen. Maatschappelijk, door ruimten en mogelijkheden te creëren tot intermenselijke ontmoeting, verbondenheid en betrokkenheid, sociale vaardigheden ook om met conflicten en teleurstellingen om te leren gaan.

Ook in deze zin zouden onze scholen 'oefenplaatsen' moeten zijn om 'te leren voor het leven', temeer daar verbondenheid ook in de private sfeer niet meer vanzelfsprekend is. Het is essentieel om aan jongeren het gevoel te geven dat ze waardevol zijn en erbij horen, dat leven ondanks pijn en ontgoocheling de moeite waard is, dat men er nodig is voor de anderen, dat men thuishoort in een groter geheel dat zowel immanent als transcendent kan zijn.

Zoiets versterkt hun positief zelfbeeld en hun gevoel dat zij als persoon een betekenis kunnen hebben die zin geeft aan hun leven. Zo'n aanwezig zijn zou een essentiële prioriteit moeten zijn in ons opvoedingsproject. Zo'n verbondenheid zal ook elk sterven overleven, schrijft W. Haesaert in één van zijn mooiste gedichten:

*Zij was de tederste van alle tederheden,
zij was de letters van mijn woord,
mijn ligplank, mijn koel water.
Zij was het glanzend hout waarin de ringen
van de jaren waarin wij samen waren.*

*Als gij haar ooit ontmoet, spreek haar dan aan,
maar haal voordien de naalden uit uw stem.
Pijnig haar niet. Geloof in haar, maar plet
voordien de tuinslak twijfel in uw hand.*

*Want zij was goed, zij was geschenk van zomers.
Zeg haar dat ik haar zoek,
dat ik aan elke hoek weer navraag doe,
als was zij laatste woord
van een zeer graag gelezen boek.*

Bellinda Staelens

wat kleuter, kinderen, pubers kunnen 'begrijpen' over doodgaan?

1. Baby's en peuters

Hele kleine kinderen, tot en met ongeveer drie jaar, hebben geen echt besef van de dood. Ze kennen nog geen onderscheid tussen levende en niet-levende dingen.

Baby's en peuters voelen dat een ouder verdriet heeft 'in hun lijf' bv. aan de spierspanning waarmee mama knuffelt, de mindere aandacht die papa kan geven.

Bij twee- en driejarigen is vaak sprake van enig bewustzijn van het verlies. Op die leeftijd gaan kinderen met hun rouw om door de ervaring in hun spel te verwerken.

Hoe kleine kinderen helpen? aanraking, knuffelen, liefdevolle aandacht.

Structuur en continuïteit geven.

Zorgen voor beeldmateriaal van de uitvaart (voor later)

Meenemen naar de uitvaart

+ zorgen dat er iemand in de buurt is die de zorg op zich kan nemen.

2. Kleuters

Kinderen van vier tot zes jaar kennen het verschil tussen leven en dood.

Ze gebruiken het in hun spel, maar ze weten niet precies wat dood zijn inhoudt.

Het definitieve karakter van dood zijn, begrijpen ze nog niet. Ze denken vaak dat leven en dood mekaar afwisselen. Ze tonen grote belangstelling voor de lichamelijke kanten van de dood en stellen praktische vragen over het hoe, wat en waarom van doodgaan. Pas later komen de consequenties van het overlijden, de herinneringen, het verdriet. Kinderen rouwen niet fulltime. Ze kunnen intens verdrietig zijn en vijf minuten later weer volledig opgaan in hun spel.

Hoe kleuters helpen? idem als bij kleine kinderen.

Eerlijke antwoorden geven op hun praktische vragen

(= eigen fantasieën voorkomen)

3. Kinderen van zes tot negen jaar

Bij kinderen van zes tot negen jaar begint het besef te komen dat 'dood' zijn onomkeerbaar is, maar wat definitief inhoudt begrijpen ze nog moeilijk. Het maakt angstig en uit zich in het bang zijn om alleen gelaten te worden.

De gedachtesprongen van kinderen zijn soms niet te voorspellen. Ze interesseren zich voor alles die bij een overlijden hoort en hebben ook vragen over 'na de dood'.

Hoe deze kinderen helpen?

Het is goed door te vragen om te weten wat ze nu precies in zich opnemen en begrijpen.

4. Kinderen van negen tot twaalf jaar

Kinderen tussen negen en twaalf weten dat mensen, dieren en planten leven en dat wat leeft ook doodgaat. Veel kinderen zijn heel nieuwsgierig. Het is belangrijk dat kinderen zich veilig voelen en vragen mogen stellen – alle vragen: ook deze die volwassenen niet willen of durven stellen. Ze vertonen soms belangstelling voor de meer morbide aspecten van de dood.

Kinderen van deze leeftijd zijn minder afhankelijk van volwassenen. Ze willen niet 'kinderachtig' lijken, maar omdat de gevoelens er toch uit moeten, vertonen ze soms lastig en opstandig gedrag.

5. Enkele overwegingen naar de 'directe praktijk' (basischool) toe

Kinderen worstelen met de dood op twee vlakken: *intellectueel* proberen ze de betekenis van de dood te vatten. *Emotioneel* proberen ze met hun gevoelens af te rekenen.

-Antwoord op de vragen: concrete vragen verdienen een concreet - beveiligend antwoord...

-Geef begrijpelijk en echte antwoorden: zeg **niet** 'dat de overledene nu slaapt'; 'is weggegaan'; 'dat dit kindje verloren is'; ...

Kinderen moeten ook leren dat er op sommige vragen geen antwoord is. Ook bij bijzondere omstandigheden zou het fout zijn verkeerde antwoorden te geven. Niet alle informatie is in dit geval interessant. Het gaat erom hoeveel wij zeggen op welk moment en op welke wijze. Zeker oppassen bij zelfdoding...

Alleen reeds luisteren naar verdriet van een kind is belangrijk!

Verwacht bij een kind geen logische consequente ontwikkeling van verdriet: rouwen is een emotioneel en geen rationeel proces, ieder rouwt op zijn manier.

Vrees niet zelf te gaan meehuilen: zo geef je toelating aan het kind ook te mogen huilen (is geen teken van zwakte).

Probeer een kind niet af te houden van wenen door te zeggen dat het sterk moet zijn.

Kinderen een tijdlang laten spreken: verlies verwerken gebeurt door het opnieuw beleven van de herinnering.

Besef dat men met flinkheid geen verdriet verwerkt maar verdringt: het stimuleert het inadequaat omgaan met verdriet.

Aanvaarden dat er de eerste dagen een gebrek aan concentratie kan zijn...

Luister naast de vraag ook naar de gevoelens: spreek niet alleen over de overledene, maar ook over de gevoelens van het kind.

Zeg aan een kind duidelijk dat ieder die de overledene kende nu verdriet heeft, zodat het met zijn verdriet niet alleen staat. Laat, indien mogelijk, zelf je gevoelens zien zodat het kind merkt dat je leven waardeert en dat de overledene belangrijk was; ook voor jou.

Zeg dat momenteel niemand anders gevaar loopt om te sterven.

Kom niet met 'religieuze verklaringen' voor de dag als je dat anders ook niet doet.

Zeg dat verdriet lang kan duren en misschien nooit helemaal verdwijnt.

Zeg dat je steeds samen kan praten over de overledene.

Maak duidelijk dat nooit iemand helemaal in staat zal zijn de overledene te vervangen.

Doe zeker niet onmiddellijk alles weg van de overledene, hou de herinnering in stand!

6. Betekenis van dood en sterven voor pubers

Wat betekenen sterven en dood voor pubers?

Pubers hebben een volwassen doodsbesef. De onvermijdelijkheid en universaliteit van de dood is bij hen doorgedrongen. Hun intellectuele vaardigheden laten toe om de dood als het

onvermijdelijke einde van het leven te zien. Er is nog een grote persoonlijk-emotionele afstand met de dood. Iedereen kan sterven behalve mensen uit hun eigen omgeving.

In deze fase zetten ze dan ook vraagtekens bij het leven. Ze vragen zich af wat de zin is van het leven en waarvoor we op aarde zijn. Ze zijn intensief bezig met de zinvragen over lijden en dood.

Cognitieve ondersteuning

Je beschermt jongeren best niet tegen het onvermijdelijk verlies in hun leven. Maar je kan open praten met de jongere over het verlies. Open praten veronderstelt zorgvuldig praten, de informatie gedoseerd geven, zodat ze niet overdonderd worden. Jongeren hebben recht om de oorzaak van het ziek zijn en sterven van hun ouder te kennen. Op verstandelijk vlak kan je het sterven, de dood en de vragen daarover goed beantwoorden.

Emotionele ondersteuning

Pubers voelen zich vaak hulpeloos. De sociale verwachtingen dwingen hen zich als een volwassene te gedragen. Ze vertonen volwassen reacties maar deze zijn gecombineerd met typische adolescentieproblemen. Weerstand om met volwassenen te communiceren, overbezorgdheid om door anderen aanvaard te worden, vervreemding van vrienden en volwassenen.

Het kan gebeuren dat de jongeren hun rouwproces uitstellen tot er terug voldoende veiligheid is in het gezin. Voor jongeren is het belangrijk dat ze de geruststelling krijgen van volwassenen dat ze papa niet zullen vergeten.

Als papa op de palliatieve ligt, maar ook daarna, gaan de jongeren vaak de ouderrol willen opnemen. De jongeren mogen een paar extra taken opnemen, maar maak hen duidelijk dat ze jong mogen blijven. Identificeer hen niet met de overleden ouder. De jongeren moeten de kans krijgen om hun eigen leven te leiden en te lijden. Je kan hen daarmee helpen door een duidelijk omlijnd kader te geven zodat ze zich veilig weten in de veranderende gezinssituatie.

Oudere pubers hebben vaak schuldgevoelens omdat ze vaak ruzie maakten met hun mama. Ze kunnen zich ook schuldig voelen omdat ze een gevoel van opluchting hadden bij het overlijden van mama. Dit maakt het rouwproces extra moeilijk. Het is voor de jongeren belangrijk dat je hen het gevoel geeft dat je hen steunt en de tijd neemt om hun gevoelens te beluisteren.

Het is goed dat de ouder hen in de mate van het mogelijke een gevoel van vertrouwen en veiligheid geeft. De aanwezigheid en beschikbaarheid van de ouder geeft hen de mogelijkheid steeds met hun vragen, gevoelens en verdriet terecht te kunnen.

7. Suggesties voor de secundaire school

Onderstaande suggesties zijn bedoeld voor elke leerkracht. Toch komt uit het empirisch onderzoek naar voor dat rouwende leerlingen begeleiden vaak de taak is voor de godsdienstleerkracht. Toch lijkt het wenselijk dat niet enkel de godsdienstleerkracht de rouwende leerling nabij is. Rouwende kinderen hebben het moeilijk. Als een leerkrachtenteam deze leerlingen samen helpt dragen, wordt het voor de rouwende leerlingen dragelijker.

- Iedereen rouwt op zijn manier, rouw kan lang duren. Ga er niet te vlug vanuit dat het rouwproces over is.
- Ga de ontmoeting met de rouwende niet uit de weg. Je steun is belangrijk. Ben je er bewust van dat de rouwende leerling onredelijk en vreemd kan reageren.
- Blijf aandachtig luisteren, ook al hoor je het verhaal voor de tiende keer.
- Heb begrip als de leerling tussen het overlijden en de uitvaart naar school wil komen. Hij/zij zoekt een veilige en vertrouwde plek, even weg van de droevige sfeer.
- Het sturen van een kaartje naar de leerling, een huisbezoek waar de leerling centraal staat, aanwezigheid bij de uitvaart, zijn belangrijk voor de rouwende leerling.
- Bespreek met de leerling hoe hij na de uitvaart terug komt in de groep.

- Bereid de klasgroep voor op de terugkomst.
- Erken als leerkracht het verlies van het kind, deze erkenning is nodig om de verbinding met de school weer te maken.
- Vaak is de verdrietige ouder niet in staat om het kind te ondersteunen. De leerkracht kan dan als vertrouwenspersoon heel belangrijk zijn.
- Steun de rouwende leerling door regelmatig individueel met hem te praten.
- Door op een subtiele manier aandacht te geven en respect te tonen, weet de rouwende leerling zich erkend en herkend.
- Let op signalen van de rouwende leerling, die krijg je soms onverwacht in het spel. Ga in op signalen of begin er zelf over. Vraag af en toe hoe het gaat.
- Besteed op bepaalde momenten expliciet aandacht aan het overlijden: vader-/moederdag
- Zorg dat de rouwende leerling bij je terecht kan. Veroordeel het gedrag niet, maar bied de leerling de veiligheid om het verdriet op een aanvaardbare manier te uiten.
- Schrik niet als de kleuter spelletjes speelt met de dood als thema. Op deze manier probeert de kleuter het verlies een plaats te geven.
- De jonge mens in rouw wil feesten, muziek beluisteren, gek doen. Hij/zij heeft dit nodig om te kunnen ventileren. Veroordeel deze leerling niet als je ze de week na het overlijden tegenkomt op een fuif.
- Het is als leerkracht niet nodig om steeds over de dood met deze leerling te praten, wat wel belangrijk is dat je regelmatig samen praat.
- Geef niet te pas en te onpas goede raad. De rouwende voelt zich dan niet begrepen.
- Luister naar de vraag achter de vraag, leef je in in hun wereld en spreek hun taal.
- Geef de rouwende leerling ruimte om te huilen, om opstandig te zijn. Hevige huilbuien zijn een signaal. Een signaal dat zegt: zie me, troost me, help me.
- Realiseer je dat een kind dezelfde gevoelens heeft als een volwassene, maar het uit ze op een andere manier.
- Dwing een kind niet om te praten.
- Vertel nooit aan een kind dat het zich sterk moet houden en niet moeten huilen.
- Moedig de puber aan te praten met zijn/haar vrienden of vriendinnen.
- Stimuleer collega's om aandacht op te brengen voor deze rouwende leerling.
- Let op alarmerende signalen die kunnen wijzen op abnormale rouw.
- Laat het kind weten dat verdriet heel lang kan duren en nooit verdwijnt.
- Maak goede afspraken met het rouwende kind.
- Zorg voor een ruimte in de school waar iemand met verdriet zijn/haar verhaal kan doen.
- Maak geen uitzonderingspositie voor een kind in rouw. Het liefst blijft een kind tot de groep van zijn leeftijdsgenoten behoren. Specifieke voorrechten en nadrukkelijke uitzonderingen kunnen maken dat het kind wordt beschouwd als niet meer echt behorend tot de groep. Men moet extra aandacht, begrip en warmte geven en de eisen temperen die men aan een leerling in rouw stelt.”
- Zorg voor erkenning van verdriet en voor hartelijke aanwezigheid, maar zorg wel dat de jongere als lid van de groep blijft functioneren.

Als je jongeren observeert, zul je zien hoe kwetsbaar (en gekwetst) velen rondlopen. Net als een oester, met een harde buitenkant, maar zo week van binnen. En dan gebeurt het dat er bij die oester iets binnendringt wat er niet thuishoort, een zandkorrel bijvoorbeeld. Deze zandkorrel kan de pijn en het verdriet zijn om een verlies en de dood van iemand van wie het zoveel houdt. Een dergelijk verlies is een blijvend litteken, en zal nooit meer verdwijnen uit het leven van het kind, net zomin als de zandkorrel nog uit de oester geraakt. Maar dan komt het paarlemoer. Flinterdun, laagje voor laagje, begint het paarlemoer zich af te zetten rondom de verontreiniging. Uiteindelijk is die kwetsbare oester in staat om de zandkorrel te transformeren tot haar grootste innerlijke rijkdom: een parel. Als het rouwende puber zich mag omgeven door mensen die echt om hem geven, als mensen omhullend nabij zijn bij de jongere in rouw, dan kan het kind bij zijn eigen levenskracht komen en de innerlijke pijn ombuigen tot de grootste bron van leven. Zo krijgen parels van jongeren een nog grotere en mooiere parel.

Tot slot nog dit in verband met de 'slecht-nieuws-melding':

- Ga nooit alleen 'feiten melden'.
- Hou rekening met andere 'verlieservaringen' van leerlingen die soms naar boven komen.
- Bij eerste melding: alleen uitwisseling van gevoelens en feiten; 'afspraken' zijn voor later.
- Korte uitleg rouwen: eenieder verwerkt verdriet op zijn/haar manier – huilen mag; niet huilen is ook normaal.
- Opgepast met het woord 'zelfmoord'. Spreek liever over 'zelfdoding' of 'beslist om uit dit leven te treden'.

tips bij de aanwezigheid van kinderen in een uitvaart van een ouder, broer of zus van een klasgenoot

De leeftijd en de betrokkenheid van de kinderen bepaalt de aanwezigheid in de uitvaart.

Twee voorbeelden

Met de 2de kleuterklas gaan we niet naar de uitvaart, maar kiezen we voor een afscheidsmoment, een uur voor de uitvaart begint. In samenspraak met de ouders van de overleden kleuter en de uitvaartbegeleider is het kistje reeds aanwezig op de plaats waar het ook tijdens de uitvaart zal staan.

Met de kleuters maken we een kring rond het gestorven vriendje. We zingen we het lied: 'kijk ik steek een kaarsje aan', uit: 'een straaltje van de maan' Vanloo, Willems & Biele, uitgeverij Averbode. We stappen in een kring rond de kist. We leggen onze tekeningen bij ons gestorven vriendje. We werpen een kushandje, noemen de naam van ons vriendje en verlaten zwaaiend naar ons vriendje de kerk via de sacristie.

Met het 1ste leerjaar wachten we in de sacristie tot de uitvaart begint en iedereen plaats heeft genomen. Voor de woorddienst begint, komen we met de klas binnen en nemen plaats op de trappen. Ons vriendje wiens papa is gestorven komt bij ons. De tante van ons vriendje komt tussen de kinderen zitten. Ze heeft een prentenboek bij en vertelt het verhaal: de oude olifant, Valerie d'Heur en Laurence Bourguignon, uitgeverij Clavis B.V.B.A.. Na het verhaal zingen de vrienden van de papa een lied. Naar het eind van dit lied verlaten we met het 1ste leerjaar via de sacristie terug de kerk. Ons vriendje gaat terug bij zijn mama zitten.

53

Het is belangrijk te zoeken naar symbolen waarbij er kansen zijn om de kinderen actief te betrekken, ofwel vooraf in de klas, ofwel tijdens de uitvaart. Voor ons dus geen "witte rozen op de kist". De betrokkenheid met die witte rozen is nihil en we vragen ons af wat het betekent voor een kind van de 3de klas om een witte roos te leggen op de kist van de mama van een vriendje. Andere mogelijkheden vinden we in:

. Een bloementapijt maken op de plaats waar de kist zal staan.

De bloemen kunnen gemaakt worden kan in een gezamenlijk klasmoment, de kinderen kunnen er ook thuis maken. Wie dit wil kan er een wens, een verzuchting, een vraag, ... op schrijven. Naargelang de omstandigheid en betrokkenheid kunnen deze bloemen bij het begin van de uitvaart aangebracht worden, of de namiddag voor de uitvaart naar de kerk worden gebracht.

In plaats van bloemen kunnen we ook vlinders of sterren tekenen en uitknippen.

. Een collage met tekeningen 'ergens' in de kerkruijme ophangen.

. Bij de zelfdoding van een ouder kan er met de 3de graad in de klas gewerkt worden met het verhaal: de wolkenzaal uit het boek: Waar ben je nu, zie jij me nog? van Riet Fiddelaers-Jaspers uitgeverij In de Wolken. Er wordt een rugzak gevuld met goede herinneringen en troostwoorden. Deze rugzak wordt tijdens de uitvaart aan onze vriend gegeven. **(BIJLAGE 1)**

. Met de speelkameraden van onze vriend wiens mama gestorven is, gaan we op de vooravond van de uitvaart naar de kerk om met devotiekaarsjes het woord 'mama' op de altaartrappen te vormen. Bij het begin van de uitvaart steken deze kinderen de kaarsjes aan.

. We nemen de symbolen die tijdens de voorbije dagen op school een bijzondere plaats kregen mee naar de kerk en geven een korte duiding bij het aanbrengen ervan. We denken hierbij aan het tranenkruikje **(BIJLAGE 2)**, de herinneringsdoos **(BIJLAGE 3)**, de troostboom, de

witte steen met de naam van onze overleden vriend (in het Bijbelboek Openbaring 2, 17 lezen we: ik heb je nieuwe naam op een wit steentje geschreven).

Wanneer de klas een uitvaart meemaakt, nodigen we daartoe zeker ook de ouders uit. We vragen de ouders om tussen de kinderen te zitten. Zo hebben de kinderen, mocht het nodig zijn, letterlijk een houvast. Na de uitvaart geven we de kinderen de kans om zich uit te leven op de speelplaats. Hierbij is het belangrijk te zien hoe de kinderen zich op dit moment gedragen, of er iemand zich afzondert. Het is goed om met meerdere leerkrachten op de speelplaats te zijn. Enerzijds om zich ook als volwassene omringd te weten, anderzijds om kinderen de kans te geven iemand aan te spreken.

BIJLAGE 1

De wolkenzaal' van Riet Fiddelaers-Jaspers¹

Er was eens een wolkenzaal, die zich bevond tussen de sterrenhemel en de aarde.

Deze was gevuld met gelukkige kinderen. Ze speelden en lachten en maakten plannetjes voor de reis die hen te wachten stond. Ze zochten ieder hun rugzak op en vulden die met allerlei dingen, want het was fijn om goed voorbereid op reis te gaan. En de kinderen klaptten en juichten als een van de engelen het gouden klokje ging luiden, want dat was het teken dat er weer iemand aan de reis kon beginnen. De reis naar de aarde !

Nu was er in de wolkenzaal een kindje dat telkens met spanning keek, wie er aan de beurt was. En elke keer zuchtte ze van verlichting als ze nog niet hoefde te gaan: 'Och, gelukkig, ik nog niet.' Zij vond het fijn in de wolkenzaal. Het was er licht en warm, veilig en vrolijk. Op de aarde, zo wist zij, was het niet altijd zo licht en warm, vrolijk en veilig. Je kon je daar zo stoten aan scherpe doorns en schaven aan ruwe stenen en harde punten. En hier in de wolkenzaal was alles zacht en rond. Toch wist ze dat ook zij een keer aan haar reis moest beginnen. Maar eigenlijk wist ze niet zo goed wat ze allemaal in haar rugzak moest stoppen. Hulpeloos keek zij haar engel aan, die haar er vriendelijk op wees waaruit zij zoal kon kiezen.

Op een keer, het gouden klokje werd weer geluid, keek zij verschrikt op... het was voor haar! Met knikkende knieën pakte ze haar rugzak op. Haar engel nam haar bij de hand, maar bij de poort van de wolkenzaal zei het kindje: 'Ik durf niet. Het is zo anders daar. Ik ben bang, ik wil hier blijven.' De engel nam haar op en sprak: 'Wees maar niet bang, ik zal héél lang bij je zijn, totdat je groot bent, en dan nog zal ik over je waken.' En gesteund door de engel begon zij aan de reis. Ze kwam als baby'tje op aarde en, zoals elk baby'tje, at en dronk en sliep zij veel. En als zij sliep, dan droomde ze dat ze weer in de wolkenzaal was met haar engel trouw aan haar zijde. Ze werd groter, sliep minder en ging naar de kleuterschool. Ze begon de wolkenzaal te missen. Ze speelde met vriendjes en had plezier. Maar soms viel ze, schaafde zich en dat deed pijn. Dan keek ze in haar rugzak om te zien of daar iets in zat om haar te helpen, maar zij kon niets vinden. De jaren gingen voorbij.

Ze werd een meisje, een jonge vrouw. Het verlangen naar de wolkenzaal was soms zo hevig dat het leek alsof zij geen adem kon halen, alsof er een ijzeren band om haar hart klemde. Toen verscheen de engel en sprak: 'Houd vol, er is nog zoveel wat je moet meemaken en wat je vreugde zal bezorgen. Houd moed, ik ben bij je.'

De jonge vrouw wilde graag andere mensen helpen die zich aan de doorns geprikt hadden en zich geschaafd hadden aan stenen en scherpe punten. Dus koos ze een beroep waarbij ze voor anderen kon zorgen. Op een dag kwam zij iemand tegen en onmiddellijk wist ze diep van binnen: deze jongen ken ik nog vanuit de wolkenzaal! Ze gingen van elkaar houden en trouwden. Wat een vreugde. Ze voelde die ijzeren band om haar hart niet meer en zij dacht gewoon niet meer aan de wolkenzaal, nou ja, misschien soms, heel even. Ze kregen samen kinderen, eerst een meisje en toen een jongen en ze genoot ervan. Wat hield ze veel van deze kinderen.

Sommige mensen geven veel en zij gaf aan iedereen om haar heen ondanks het feit dat haar rugzak niet rijkelijk gevuld was. En zo kwam het dat ze na verloop van tijd de ijzeren band weer om haar hart voelde. Het was alsof het steeds pijnlijker werd. En ze wist: 'dit houd ik niet vol.' Ze grabbelde in haar rugzak om iets te zoeken waarmee de pijn minder zou worden. Ze schrok, want haar rugzak was bijna leeg. Ze keek naar de rugzakken van de andere mensen en zag dat die goed gevuld waren en dat terwijl die anderen al zo vaak iets aan haar gegeven hadden uit die rugzakken.

¹ R. FIDDELAERS-JASPERS, *Waar ben je nu, zie jij mij nog?*, Heeze, In de Wolken, 2000.

BIJLAGE 2

In de bijbel zegt God in de psalmen:
'Al uw tranen heb ik in mijn kruik opgevangen'.

Bij de Joden bestaat immers tot op vandaag het gebruik
om als iemand sterft
een traantje op te vangen
van hen die rouwen en wenen
in een kruik
en dit dan uit te gieten
over het verstilde lichaam.

Uit de wake met de kinderen van XXX
hebben wij hier het tranenkruikje van de klas van XXX.
Het water van dat tranenkruikje willen we nu voegen
bij het doopwater dat met Pasen werd gezegend
en waarmee XXX nu gezegend wordt...

BIJLAGE 3

3a: UITVAART - VOORBEDE

XXX hadden we
met alle schoolkinderen
een wake in de kerk
rond -'een puzzeldoos' voor meesterXXX-.

We puzzelden herinneren samen
om nooit nog te vergeten.

- God, wij bidden
bij onze puzzeldoos:
bij de puzzelstukken met blije kleuren..
    Zoveel goeds,
    Zoveel mooie dagen die we samen mochten beleven.
    Zegen al het goede uit het leven van meester...,
    Dat wij het onthouden
    En er allen iets van meedragen in ons hart.
Laat ons bidden.
- God, wij bidden
bij onze puzzeldoos,
bij de puzzelstukken met de donkere kleuren...
    Zoveel verdriet,
    zoveel pijn en zoveel onmacht...
    Dat wij mekaar troosten en vergeven
    en mekaar blijven steunen om verder door het leven te gaan...
Laat ons bidden.
- God, wij bidden
bij onze puzzeldoos,
bij alle puzzelstukken samen...
    dat elke herinnering
    een kostbare parel mag zijn
    op het snoer van het
    te korte levensverhaal
    van meester voor onze school was en blijven zal.
Laat ons bidden.

3b: UITVAART-VOORBEDE

XXX hadden we met alle schoolkinderen
een wake in de kerk
rond -'een puzzeldoos' voor XXX-.

We puzzelden herinneren samen
om nooit nog te vergeten.

1.
God, wij bidden
bij onze puzzeldoos
dat elke herinnering
een kostbare parel mag zijn
op het snoer van het
te korte levensverhaal
van wie XXX voor ons was en blijven zal.
Laat ons bidden.

2.
Dag lieve XXX
je was bij 'make a wish'
één van onze oogappels...
We konden
een aantal van je wens-dromen
voor waar laten worden:
plobsa-land, disny-land-Parijs,...
Onze grootste wens voor jou
is nu; dat jij gelukkig bent
daar in het Rijk van God.
Laat ons bidden.

3.
XXX,
we willen nog eens lezen
wat we schreven naast de foto op je rouwbrief:
*'Geen woord drukt uit de droefheid
en niets geeft weer de pijn
aan alles wat wij wensten
en dat niet zo mocht zijn.
Toch heeft jou tere leven
ons in het diepst geraakt
en daarom lief klein meisje
ben jij voor ons volmaakt.'*
God, sterk in ons in deze woorden
Laat ons bidden.

4.
Laten we bidden
voor ons allen hier samen:
dat wij
in zoekend en tastend geloof
elkaar proberen nabij te zijn
met troost en moed
met hoop en kracht
God, geef ons te zijn elkaar tot steun.
Laat ons bidden.

tips voor het herdenken van een overleden leerling

Naast momenten van liturgie zijn er uiteraard nog vele kansen om een leerling of collega te gedenken en te herdenken. Een kaartje, een bezoekje, een attentie op bijzondere momenten zijn altijd welkom bij wie treuren. We geven hier nog enkele tips.

Waar een troostboom (tak van krulwilg waaraan herinneringen werden opgehangen) of troostwolk (een in piepschuim uitgesneden wolk waarop kleine wolkjes werden geprikt) in het rouwhoekje staat, kunnen deze briefjes achteraf in een schrift of in het rouwregister worden gekleefd en op een bijzonder moment naar de ouders worden gebracht: één maand later, de laatste dag van het trimester, Goede Vrijdag...

Bij de uitvaart zijn er vaak veel bloemen. De school kan kiezen voor een bloemenabonnement dat bij bijzondere momenten toont dat de school de leerling niet vergeet: verjaardag, kerstmis, sterfdatum, schoolfeest, Eerste Communie, laatste dag van het schooljaar...

Een andere mogelijkheid is het geven van een boek. Dit kan een prentenboek of een verwerkingsboekje zijn dat de ouders helpt om de dood bij de andere kinderen van het gezin ter sprake te brengen. Het kan ook een boek zijn dat vooral voor hen bedoeld is (zie info achteraan).

Bij een bezoek aan het graf

Bij een bezoek aan het graf kunnen woorden worden meegenomen om op het graf te leggen. Deze woorden werden gekozen van op de grabbeltafel achteraan in de klas. Elke leerling kiest een woord dat doet denken aan de overledene. Wie dat wil kan de herinnering delen.

We kunnen in de klas een kruisje maken (met takjes, in klei, met kurken, met bloemen en oasis...) en dit samen op het graf leggen, op een bijzondere datum of met Allerzielen.

Een andere mogelijkheid is de leerlingen te vragen een herfstblad mee te brengen. Alle leerlingen van de klas schrijven op dit (gedroogde) herfstblad de naam van de overleden leerling. In een moment van rust en stilte legt ieder één voor één het blad op het graf terwijl we aan iets moois van de overledene denken. Daarna vormen we een kring rond het graf en bidden samen het Onzevader.

Een idee dat we bij de Joodse mensen halen (cfr. de film Chindler's list), is het leggen van een steen op het graf. Het steentje zal vertellen dat we hier zijn geweest.

Na het herdenkingsmoment kunnen we met de klas naar het kerkhof wandelen en wierook branden op het graf... 'moge ons gebed als wierook opstijgen naar de hemel'. We kunnen vanuit de kerk ook een godslamp meenemen om op het graf te plaatsen.

Bij een bezoek aan het kerkhof zaaien we (af te spreken met de ouders!) 'vergeet-mij-nietjes' of planten de lievelingsbloemen van de overleden leerling. Omtrent Allerzielen kunnen we met de klas chrysanten brengen naar het graf.

Op het eind van het zesde leerjaar

Bij het afscheid van zesde leerjaar waartoe de leerling behoorde, kunnen we de ouders in alle vrijheid uitnodigen. Wanneer de leerling minder dan 2 jaar geleden gestorven is, kunnen we met de klas een diploma maken. We halen dit idee uit het verhaal 'Dat is heel wat voor een kat', Judith Viorst en Fleur van der Weel, uitgeverij Gottmer,

Het einde van het zesde leerjaar kan ook het moment zijn waarbij de foto weggenomen wordt, de leerling zou nu ook de school verlaten.

Een bloementuil

Het kan zeer betekenisvol en sterkend zijn om aan de familie van een overledene een tuil bloemen te bezorgen op de dag van de uitvaart, op een gedenkdag, een verjaardag, een dag die anders heel bijzonder zou zijn geweest, een... . Bloemen om in de huiskamer te plaatsen bij een foto, een kaars, in een 'in-memoriam-hoekje', het gedachteniskaartje, ... Waarom niet een kaartje met een symbolische duiding van de bloemen? Onderstaande tekst kan oriëntatie bieden om een eigen tekst te schrijven en een eigen boeket te laten samenstellen.

Vandaag willen we je bloemen geven,
waarmee we je willen danken en eren.

Je krijgt van ons zonnebloemen, met een groot hart,
want jij had een ongelofelijk groot hart.
Een hart vol met zoveel goedheid:
je deed meer dan werd verwacht,
je gaf je helemaal als mensen je nodig hadden.
Je hart was blij om het geluk en de vreugde van anderen
en je kon even intens meeleven met mensen die verdriet hadden.
Bedankt voor jouw groot hart.

Je krijgt van ons witte rozen, een teken van hoop.
Nooit gaf jij de hoop op, altijd gaf jij ons hoop.
Hoe vaak nam je ons eens niet vast en zei dan: "Komaan, kop op".
Uit de moed en de levensvreugde die je zo helemaal typeerden,
konden we met velen kracht putten.
Witte rozen zullen voor ons altijd jouw hoop uitstralen.

Je krijgt van ons witte lelies, voor je groot geloof.
Je geloofde in mensen, grenzeloos.
Je liet dit ontelbare keren voelen met de schouderklopjes,
de knipoogjes en de complimentjes die je aan anderen gaf.
Jij geloofde in God, niet alleen met woorden, maar ook met heel veel daden.
Je putte kracht uit je geloof.
Laat deze witte lelies voor ons een teken zijn van die kracht.

Je krijgt van ons witte fresia's.
Bloemetjes die zoveel vriendelijkheid in zich hebben.
De vriendschap en vriendelijkheid voor al wie je ontmoette hebben je gesierd.
Je lieve lach deed zoveel wonderen.
Van jongsaf deelde je wat je was en wat je had met anderen.
Je stond open voor elk gesprek, voor elk initiatief.
Met deze witte fresia's willen we jouw vriendschap voor altijd levend houden en bewaren.

Je krijgt van ons ook rode rozen, symbool van liefde.
Rode rozen, omdat je een teken van liefde was.
Je hebt in liefde het leven van je ouders gekregen en je hebt het leven echt liefgehad.
De liefde die je kreeg en die je gaf heeft je gedragen en gelukkig gemaakt.

aandacht bij het condoleren met woorden*

a. teksten van volwassenen voor kinderen

'Vergeet de kinderen niet' is een algemene regel ook bij het schrijven van rouwkaartjes. Een rouwkaartje naar de jonger broer van wie het zusje is gestorven, naar het zoontje van de kleuterjuf die nu dood is, ...

Xander,
iemand schreef:
'Als er iemand doodgaat van wie je heel veel houdt,
dan lijkt je verdriet wel een emmer vol tranen
die allemaal gehuild moeten worden.'

Thijs,
jij moet nu ook veel huilen om je zus die gestorven is.
Wij willen dan heel dicht bij jou zijn en je proberen te troosten.
Ook God ziet jouw tranen en wil dicht bij jou zijn...

Siebe,
je papa is gestorven en dat maakt ons allemaal zeer verdrietig.
Voor ons is je papa 'meester Pol'.
Hij maakte graag grapjes.
Maar hij vertelde ook veel over jou.
Hij was fier op jou en zag je heel graag!
Siebe,
wij geloven dat je papa nu verder voor jou zal zorgen van bij de Vader in de hemel...

Sarah,
je lieve mama is nu dood.
Ze zorgde zo graag voor jou.
Ook wij zagen je mama graag.
Je mag van je mama zeker onthouden
dat ze zo mooi verhaaltjes kon vertellen
en liedjes zingen met de kinderen van de klas.
Je mag ons altijd komen vragen om over je mama te vertellen.
We zullen het graag doen.
Zo willen we je proberen te troosten als je je mama heel erg mist.
Dan willen we jou ook iedere keer vertellen
dat je mama jou heel graag blijft zien
en vanuit de hemel voor jou wil blijven zorgen...

b. teksten van kinderen voor kinderen

De kinderen kunnen in de klas zelf schrijven, zonder hulp. De leerkracht kan hen ook behulpzaam zijn met enkele tips: bv. je kunt een tekst schrijven door steeds te beginnen met de woorden 'als ik aan je denk' of... 'nooit meer'... of 'waar ben je nu?' of 'ik zou zo graag'...

Voorbeeld zonder hulp:

Lieve meneer,
ik vind het heel jammer dat u dood bent.
Ik zou heel graag bij u in de klas zitten,
maar dat kan niet meer, zonde.
Maar dat is nou eenmaal zo.
Veel geluk in de hemel,
liefs Jara

Voorbeeld met de vraag: 'waar ben je nu?'

Waar ben je nu, vraag ik me af
ik kan je nog niet missen.
Waar ben je nu, vertel me dat
ik wil je nog niet kwijt
waar ben je nu, ik heb je nodig
ik zal je nog vaak zoeken
waar ben je nu, zie jij me nog?
Jij blijft bij mij, altijd.

Een elf (= een gedicht van vijf regels met elf woorden. Op de eerste regel één woord. Op de tweede regel twee. Op de derde drie. Op de vierde vier. En op de vijfde regel weer één woord. En je geeft op elke regel antwoord op een vraag: over wie gaat het? Wat weet je van hem/haar? Waar is hij of zij nu? Schrijf een wens voor hem/haar of voor jezelf op of wat je voelt. Een afscheidswoord):

60

Oma
thee zetten
in de hemel?
thee drinken met engeltjes
Daaag

*Zie: 'Waar ben je nu, zie jij me nog?' van Riet Fiddelaers-Jaspers.

gebeden bij een overlijden – basisschool

Over het brengen van het slechte nieuws in de klasgroep schrijft Riet Fiddelaers-Jaspers in 'Jong verlies', hoofdstuk 9.²

Het is goed de kinderen de kans te geven te reageren, vragen te stellen, emoties uit te drukken. Naargelang de leeftijd van de kinderen zal dit gesprek korter of langer duren. De leerkracht kan dit moment biddend afsluiten door eerst stilte te creëren, eventueel wat zachte muziek op te zetten. De kinderen worden gevraagd aan de overledene te denken. Er wordt een kaars aangestoken, een foto wordt in het gebedshoekje geplaatst. De leerkracht bidt voor...

Dit gebedsmoment kan de volgende dagen herhaald worden. Er kunnen telkens enkele kinderen uitgenodigd worden een herinnering aan de overledene te vertellen. Na het vertellen van de ervaring mag deze leerling – of iemand anders, een kaarsje aansteken. De kinderen kunnen ook bloemen meebrengen om bij de foto te plaatsen of tekeningen meebrengen die ze thuis hebben gemaakt.

Bij het kleutergebed kozen we voor de aansprektitel 'goede God', omdat we het belangrijk vinden dat het basisvertrouwen van de kleuters in deze periode van verdriet blijvend wordt uitgedrukt. Dit belet echter niet dat de leerkracht eigen verdriet niet kan en mag uiten.

Bij de andere gebeden houden we het bij 'God'. De basis voor godsbeelden bij kinderen wordt gelegd door ervaringen van solidariteit, nabij zijn, verzoening, elkaar liefhebben. Zo schrijft het leerplan katholieke godsdienst³. Via het gebed van de volwassenen en de verhalen over de ontmoeting tussen God en mens, vormen kinderen hun eigen godsbeelden. Wanneer de dood ons overvalt, soms wreed en genadeloos, hebben ook volwassenen het moeilijk om te bidden 'goede God'... dan moeten we dat ook niet doen met kinderen. We mogen eerlijk bekennen dat we 'stamelend bidden', 'dat we zelf onze woorden zoeken'.

61

Vanuit het leerplan, enkele aandachtspunten omtrent in het godsbeeld: in de eerste cyclus staan het basisvertrouwen en de veiligheid centraal. Hierbij wordt God als Vader ter sprake gebracht. Daarnaast is er ruimte voor God als Schepper.

In de tweede cyclus staat de Zoon centraal: Jezus als beeld van God. Daarnaast zijn er ook Oud Testamentische beelden van godsontmoeting, waaronder God als Schepper. De derde cyclus staat in het teken van engagement en wereldwijde verbondenheid. De Geest staat centraal. Ook hier: God als Schepper en de God van het Verbond.

kleuters

Goede God,
Nu XXX dood is,
is hij dicht bij jou.
Geef hem maar twee dikke zoenen:
een van mij en een van jou.

1ste graad

God,
wij zijn verdrietig.
XXX is gestorven.

Wat is het jammer dat mensen moeten sterven.
We zullen elkaar troosten door vandaag extra lief te zijn.
Help Jij ook om de familie van XXX te troosten?

² R. FIDDELAERS-JASPERS, *jong verlies*, Ten Have, 2005, p. 248-271.

³ *Leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het lager onderwijs in Vlaanderen*, Licap 1999, p. 63-65.

aanbod DPB-Brugge basis- en secundair onderwijs november 2012

2de graad

God,
er is droevig nieuws op school:
XXX is gestorven.
Mensen zijn verdrietig
omdat we XXX nu nooit meer zal kunnen zien.

Wij weten nog niet goed wat er met dode mensen gebeurt,
maar Jezus zei dat Jij nu goed voor hen zorgt;
dat voor hen alle verdriet en pijn voorbij is.

Goede God, wil ons en de familie van XXX helpen
om de mooie dingen uit het leven te onthouden.
Zo zal XXX verder blijven leven in ons en hun hart.
En zullen we ons altijd nog een beetje 'samen' voelen.

Wil je ons en zijn familie daarbij helpen, goede God ?

3de graad

God,
vandaag voelen we ons helemaal anders.
Er is iemand gestorven:
XXX .
Samen voelen we ons verdrietig.
We zullen XXX missen.

62

Wij vragen U:
geef ons de goede woorden om te troosten wie verdrietig is
en genoeg geduld voor wie zich kwaad voelt.

God,
Jezus leerde ons dat Gij nu samen met ons verdrietig zijt
omdat Gij niet wilt dat mensen sterven.
Help ons te geloven
dat U er bent voor iedereen die gestorven is
en voor hen blijft zorgen aan de overkant van het leven.

uitgave 'verdriet en rouw op de basisschool'

In de inleiding van de uitgave lezen we:

“Veel soorten van verdriet, ik noem ze niet. Maar één, het afstand doen en scheiden. En niet het snijden doet zo'n pijn, maar het afgesneden zijn” schrijft Maria Vasalis.

In deze bundel kiezen we voor het specifieke verdriet van een basisschool wanneer de dood de school overschaduwet.

In het eerste deel bieden we zes herinneringsvieringen aan voor de maand november. Het is goed om kinderen woorden en rituelen te geven voor het verdriet dat ook bij hen niet in enkele dagen voorbij is. Al te vaak stappen volwassenen over het verdriet van kinderen heen of schatten ze de intensiteit ervan niet naar waarde in. Zelfs al hebben kinderen een nieuwe poes, Roesje die in de tuin begraven is, vergeten ze niet. Ook al waren of zijn de kinderen nog klein, oma blijft een unieke plaats hebben in het kinderhart.

Wanneer de dood de school genadeloos binnendringt bij het sterven van een leerling of een collega zijn vele vormen van aandacht voor dit verdriet nodig en mogelijk. In het tweede deel bieden we daartoe vier vieringen aan.

Het derde deel geeft met 2 vieringen en 2 reeksen tips nog enkele variaties op hetzelfde thema. Telkens keert terug hoe belangrijk het is dat kinderen zich actief betrokken weten bij het afscheid nemen, gedenken, herdenken, niet vergeten...

In deze bundel kiezen we duidelijk voor liturgische momenten. Daarnaast verwijzen we graag naar enkele uitgaven en websites die aanzetten geven om op even noodzakelijke, andere wijzen dan liturgie, om te gaan met verdriet en te zoeken naar troost in de basisschool.

De aangeboden vieringen zijn telkens gegroeid vanuit een concrete situatie en het samen rond de tafel zitten met enkele mensen. Deze vieringen kunnen dus in een andere context moeilijk een pasklare viering zijn. Ze kunnen wel aanzetten geven en inspiratie bieden.

Voor alles is het belangrijk om respect te hebben voor de eigen beleving van ieder kind, elke collega, iedere ouder. Wat de éne persoon in een rouwproces heel belangrijk vindt, vindt een ander juist niet. Omzichtig aftoetsen van wensen en verlangens, veel openheid laten en kansen bieden tot allerlei vormen van expressie, zijn hierbij gulden regels.

We zouden kunnen hopen dat we deze bundel nooit nodig zouden hebben, maar dan gaan we voorbij aan de realiteit van het leven, ook van de kinderwereld.

Wel hopen we dat deze bundel dat zo moeilijk-gezegd-krijgend woord 'dood' ook in liturgie met kinderen kan openbreken, zoals dat gebeurde met het graf op die eerste Paasmorgen.

Lieve Biesbrouck, Mieke Corneillie, Jan Demuynck, Rik Depré,
Lieve Deroo, Jos Ostyn, Toon Vandeputte, Luc Ghekiere

In samenwerking met:

- scholengemeenschap Arkorum
- WePaBa, werkgroep pastoraal van het DPB bisdom Brugge

Uitgave: De Talentade, cvba

Inhoud

Deel 1: gebedsviering met de school tijdens de maand november

1. Verdriet: de keerzijde van de vreugde
2. Herinneringen troosten
3. Naar Engelen-land varen
4. 7 troost-stappen
5. Als Halloween en Allerzielen samenvallen
6. Het verleden verdient een mooie toekomst

Deel 2: gebedsviering met de school op de vooravond van een uitvaart

7. Over de grote rivier
8. Wat is in een naam?
9. Ode aan meester
10. De puzzel van het leven

Deel 3: nog meer liturgie die troost kan brengen

64

---

11. Een kleuter herdenken...
12. Een leerling gedenken op zijn 12de verjaardag

Bijbellezingen voor gedachtenis- en uitvaartliturgie

het Eerste Testament

- Genesis 49, 29-33; 50, 1-14 Dood en begrafenis van Job
- Numeri 21, 4-9 De bronzen slang
- Job 7, 1-7 Mijn leven is niet meer dan een zucht
- Job 14, 1-4.7-15 Een mens leeft maar een korte tijd
- Job 19, 1.23-27a Ik ben er zeker van: mijn verdediger leeft
- Prediker 12, 1.3-7.13-14 Het stof keert terug naar de aarde en de levensgeest naar God die hem schonk
- Wijsheid 3, 1-9 of 3, 1-6.9 God heeft hem aanvaard als een brandoffer
- Wijsheid 4, 7-15 Een vlekkeloos leven is de ware ouderdom
- Wijsheid 5, 14-16 De rechtvaardige leeft tot in de eeuwigheid
- Wijsheid 9, 13-18 De aardse tent is een last voor de veeldenkende geest
- Jesaja 25, 6a.7-9 Het gastmaal op de berg
- Jesaja 35, 1-10 Verlost uit de ballingschap
- Jesaja 55, 1-11 Mijn gedachten zijn niet uw gedachten
- Klaagliederen 3, 17-26 Goed is het in stilte op redding van de Heer te wachten.
- Ezechiël 37, 1-14 De dorre beenderen
- Ezechiël 47, 1-12 De waterstroom uit de tempel
- Daniël 12, 1-3 Die slapen in het stof, zullen ontwaken
- Habakuk 1, 2-3; 2, 1-4 De rechtvaardige blijft leven door zijn trouw
- 2 Makkabeeën 12, 43-46 De gedachte aan de verrijzenis

Handelingen en Apokalyps

65

- Handelingen 10, 34-43 Jezus is de aangestelde Rechter over levenden en doden
- Apokalyps 1, 5b-8 Hij komt met de wolken en elk oog zal Hem aanschouwen
- Apokalyps 3, 8.10-13 Ik zal u bewaren in het uur van de beproeving
- Apokalyps 7, 9-17 De menigte die niemand tellen kan
- Apokalyps 14, 1-3.4b-5 Staande voor de troon zingen wij een nieuw lied
- Apokalyps 14, 6-7.13 Zalig de doden die in de Heer sterven
- Apokalyps 20, 11-21,1 De doden worden veroordeeld naar hun daden
- Apokalyps 21, 1-5a.6b-7 De dood zal niet meer zijn
- Apokalyps 21, 10-11.22-27 Hij toonde mij de heilige stad die uit de hemel neerdaalde

Apostellezingen

- Romeinen 5, 5-11 *De hoop wordt niet teleurgesteld, wij worden verzoend*
- Romeinen 5, 17-21 *door Jezus' dood en gered door zijn leven*
- Romeinen 8, 14-23 *Waar de zonde heeft gewoekerd, werd de genade mateloos*
- Romeinen 8, 31b-35.37-39 *Dood voor de zonde en levend voor God in Christus Jezus*
- Romeinen 14, 7-9.10b-12 *Wij wachten nog op de verlossing van ons eigen lichaam*
- 1 Korintiërs 15, 12-20 *Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus?*
- 1 Korintiërs 15n 20-24a.25-28 *Of wij leven of sterven, de Heer behoren wij toe*
- 1 Korintiërs 15, 35-50 *Christus is opgestaan uit de doden*
- 1 Korintiërs 15, 51-57 *Allen zullen in Christus herleven*
- 2 Korintiërs 4, 7-5, 1 *Hoe verrijzen de doden?*
- 2 Korintiërs 5, 1.6-10
- Efeziërs 1, 3-7 *De dood is verslonden, de zege is behaald!*
- Efeziërs 4, 15b-16 *Altijd dragen we het sterven van Jezus in ons lichaam*
- Efeziërs 5, 8-11.13-14 *God heeft voor ons een gebouw gereed in de hemel*

- Filippenzen 2, 6-11 *In Christus hebben wij de vergeving van de zonden*
- Filippenzen 3, 20-21; 4,1.7-9 *Laten wij geheel naar Christus toegroeien*
- 1 Tessalonicenzen 4, 13-14.17b-18 *Sta op uit de dood en Christus licht zal over u stralen*
- 2 Timoteüs 2, 8-13 *Jezus, aan de mensen gelijk geworden*
- Hebreëen 11,8-10.13-16 *Ons vaderland is in de hemel*
- 1 Petrus 2, 20b-25 *Wij zullen voor altijd samen zijn met de Heer*
- 1 Petrus 3, 15-18 *Als wij met Hem gestorven zijn, zullen wij met Hem leven*
- 1 Petrus 4, 13-16 *Uitzien naar de stad waarvan God de ontwerper en de bouwer is. Christus heeft voor ons geleden*
- 1 Johannes 3, 1-2 *Gedood naar het vlees werd Jezus ten leven gewekt naar de Geest*
- 1 Johannes 3, 14-16 *Wie als christen lijdt, moet zich niet schamen, maar God eren met die naam*
- 1 Johannes 3, 18-24 *Wij zullen Hem zien zoals Hij is*
- 1 Johannes 4, 7-10 *Wij zullen overgaan van de dood naar het leven, omdat wij onze broeders liefhebben*
- 1 Johannes 4, 11-16 *God is groter dan ons hart en Hij weet alles*

Antwoordpsalm

- Psalm 23 (22), 1-3a,4,5,6
- Psalm 25 (24), 6-7, 17-18, 20-21
- Psalm 27 (26), 1,4,7 en 8b en 9a, 13-14
- Psalm 34 (33), 4-5, 6-7, 16-17, 18-19
- Psalm 42 (41), 2-3,5; Psalm 43 (42), 3-4
- Psalm 43 (42), 1,2,3,4
- Psalm 63 (62), 2, 3-4, 5-6,8-9
- Psalm 102 (101), 2-3, 16-18, 19-21
- Psalm 103 (102),8 en 10, 13-14, 15-16, 17-18
- Psalm 116A (114), 5-6; Psalm 116B (115), 10-11, 15-16ac
- Psalm 121 (120), 2-3, 5-6, 7-8
- Psalm 122 (121), 1-2, 3-4b, 4c-5, 6-7, 8-9
- Psalm 130 (129), 1-2, 5-6b, 7-8
- Psalm 143 (142), 1-2, 5-6, 7-8a, 10-11a

Evangelie

- Matteüs 5, 1-12a *Verheugt u en juicht, groot is uw loon in de hemel*
- Matteüs 10, 32; 39-42 *Wie zijn leven verliest om Mijnentwil, zal het vinden*
- Matteüs 11, 25-30 *Gij hebt deze dingen verborgen gehouden voor verstandigen maar ze geopenbaard aan kinderen*
- Matteüs 14, 22-33 *Storm op het meer*
- Matteüs 16, 21.24-27 *Wie zijn leven verliest om Mijnentwil, zal het vinden*
- Matteüs 18, 1-5.10 *Hoedt u ervoor een van deze kleinen te minachten*
- Matteüs 24, 42-47 *Weest waakzaam*
- Matteüs 25, 1-13 *Daar is de bruidegom, trekt hem tegemoet*
- Matteüs 25, 14-23 *De talenten*
- Matteüs 25, 31-46 *Komt, gezegenden van mijn Vader*
- Marcus 4, 35-41 *Waarom zijt gij zo bang*
- Marcus 5, 21b-24.35-42 *Meisje, ik zeg u: sta op*
- Marcus 10, 13-16 *Laat de kinderen tot mij komen*
- Marcus 13, 33-37 *Weest waakzaam want Gij weet niet wanneer de Heer komt*
- Marcus 15, 33-39; 16, 1-6 *Passie en dood van Christus*
- Lucas 7, 11-17 *Jongeling, Ik zeg je: sta op!*
- Lucas 12, 35-40 *Weest ook gij bereid*
- Lucas 14, 25-33 *Als iemand zijn kruis niet draagt en Mij volgt, kan hij mijn leerling niet zijn*

- Lucas 22, 39-44 *Laat deze beker aan Mij voorbijgaan*
- Lucas 23, 33.39-43 *Vandaag nog zult gij met Mij zijn in het paradijs*
- Lucas 23, 44-46.50.52-53; 24,1-6a *Vader, in uw handen beveel Ik mijn geest*
- Lucas 24, 13-35 *Moest de Messias dit alles niet lijden om in zijn glorie binnen te gaan?*
- Johannes 3, 13-17 *God heeft zijn eniggeboren Zoon gegeven, opdat al wie in Hem gelooft, niet verloren zal gaan.*
- Johannes 5, 19-29 of 24-29 *Zoals de Vader de doden opwekt en levend maakt, zo maakt ook de Zoon levend wie Hij wil*
- Johannes 6, 37-40 *Ieder die in de Zoon gelooft, bezit eeuwig leven en Ik zal hem doen opstaan op de laatste dag*
- Johannes 6, 51-58 *Wie dit brood eet, heeft eeuwig leven en Ik zal hem doen opstaan op de laatste dag*
- Johannes 10, 11-18 *De goede herder*
- Johannes 10, 27-30 *Mijn schapen geef ik eeuwig leven*
- Johannes 11, 17-27 *Ik ben de verrijzenis en het leven*
- Johannes 11, 17.32-45 *Lazarus, kom naar buiten*
- Johannes 12, 23-28 *Als de graankorrel sterft, brengt hij veel vruchten voor*
- Johannes 13, 31-35 *Het nieuwe gebod*
- Johannes 14, 1-6 *In het huis van mijn Vader is ruimte voor velen*
- Johannes 14, 7-12 *Wie in Mij gelooft, zal ook zelf de werken doen die Ik doe*
- Johannes 14, 15-21 *Ik zal u niet verweest achterlaten*
- Johannes 14, 23-29 *Laat uw hart niet verontrust of kleinmoedig worden*
- Johannes 15, 1-8 *Wie in Mij blijft, draagt veel vruchten*
- Johannes 15, 9-17 *Geen groter liefde kan iemand hebben dan deze, dat hij zijn leven geeft voor zijn vrienden*
- Johannes 17, 1-11a *Gij hebt Mij macht gegeven om eeuwig leven te schenken aan allen die Gij gegeven hebt*
- Johannes 19, 17-18.25-30 *Kruisiging en kruisdood van Jezus*
- Johannes 21, 1-14 *Jezus trad dichterbij, nam het brood en gaf het hun en zo ook de vis*

luisterliederen

NEDERLANDSTALIG

AN CHRISTY, De roos
BRAM VERMEULEN, Testament
CLOUSEAU, Afscheid van een vriend
CLOUSEAU, Ik denk aan jou
MARCO BORSATO, Afscheid nemen bestaat niet
MARCO BORSATO, Alles kwijt
MARCO BORSATO, Waarom nou jij?
PETER KOELEWIJN, Sprong in het duister
STEF BOS, De overkant
STEF BOS, Ik mis jou
STEF BOS EN FRANK BOEIJEN, Twee mannen zo stil
STEF BOS, Verstild in steen

68

ANDERSTALIG

CELINE DION – Fly
CELINE DION - Vole
ERIC CLAPTON - Tears in heaven
EVANESCENCE - My immortal
GENESIS - Since I Lost You
GOO GOO DOLLS – Iris
HOOVERPHONIC - The kiss of death
JOS GROBAN - Remember
KANSAS – Dust in the wind
KREZIP - If I would stay
LEANN RIMES – The rose
LINKIN PARK - In the end
PINK FLOYD - Wish you were here
PUFF DADDY - I'll be missing you
R. KELLY - If I Could Turn Back The Hands of Time
VALERIE CARLTON - A Thousand Miles

alfa-moment (dagopening)
bij afsterven van een personeelslid

Wat iemand gezegd heeft
wat iemand gedaan heeft
wordt heel – krachtig
in de leemte die hij achterliet.

Laten wij in dit moment bidden met de stilte.

Een stille groet
een stil gebed
voor leraar XXX
- met alle eerbied.

Een arm gebed
voor ieder van ons
- met geloof, liefde en hoop.

Een dankbaar hart
voor elke herinnering aan XXX
- met speelse zachtheid.

Een zwijgzaam woord
voor al wie nu pijn lijdt aan zijn gemis
- alle sterkte.

Nieuwe liefde
voor onze weg
- met Zijn inspiratie.

Heer, God
wij komen tot U en ons hart is verdeeld.

Wij geloven in uw macht over dood en leven
en wij zijn verslagen, versteend over wat de dood teweeg bracht.

Wij zijn dankbaar voor wat ons gegeven werd
en wij zijn verbijsterd om wie en wat ons ontnomen is.

Wij willen pogen te aanvaarden wat ons overkwam
en wij zijn opstandig tegen wat inbreuk maakt op ons geluk.

Wij roepen U aan, Heer onze God:

houd ons vast - richt ons op
voeg ons hart tezamen
in de gedachtenis van uw goedheid
in de verwachting van uw toekomst.

Dat bidden wij U
in de naam van Jezus Christus onze Heer.
Amen.

ONZE VADER...

Enkele aanvullende teksten (alfamoment)

Uit ons midden vertrekt een mens
(collega, vader, moeder, broer, zus, oma, opa ...)
omgeven met een krans van herinneringen
die dag na dag aaneengeregen werden
als de waardevolle kralen van een snoer.
Weldra kunnen we hem (haar) niet meer zien,
niet meer tasten noch ervaren.
We laten hem (haar) los.
Onze vingers lossen elkaar.
We houden hem (haar) niet vast
in een zinloze, verstarrende greep.
Tranen in onze ogen vertroebelen
zijn (haar) verschijning die wazig wordt.
Uit ons midden vertrekt een mens.
We verliezen met hem (haar), ook onszelf
en ontmoeten daarbij de dood,
die in eeuwigheid
verloren gaande slaap.
Nand Cuvelier

Je bent onvervangbaar
voor de liefste mens
uit je leven.

Je laat een leegte na
die niemand kan opvullen.

Die leegte moet ook niet
worden opgevuld.

Die leegte geeft
de pijn en de ruimte
om je te herinneren.

En de herinneringen zijn
de kostbare parel, onzichtbaar,
tussen mijn en jouw ring
van liefde en trouw.
Marinus Van Den Berg

Zal het ooit wennen,
jouw stem niet meer te horen?
Zoveel hadden wij elkaar nog te vertellen.
Zoveel wou ik je nog vragen.
Het antwoord heet nu stilte.

Zal het ooit wennen,
Jouw gezelschap te missen?
Zo leeg die plaats aan tafel.
Zo zeer mis ik die gulle lach.
De wijn
smaakt nu niet meer.

Zal het ooit wennen,
jouw warmte niet meer te voelen?
Zo geruststellend, jouw levensadem.
Zoveel wou ik nog van je houden.
Nu is er
alleen nog die kilte.

Zal het ooit wennen,
jouw naam niet meer te noemen?
Zo teder als een kreet.
Zo wou ik je nog roepen.
Jouw naam
klinkt nu als een echo.

Het zal wel wennen,
zeggen mensen; de tijd heelt.,
zeggen zij goedbedoeld.
Maar ik wil niet vergeten,
ik wil het niet gewoon worden.
Jij was onvergetelijk,
buitengewoon.
Jan-Frans Lindemans

De mensen van voorbij
wij noemen ze hier samen
De mensen van voorbij
wij noemen ze bij namen.

De mensen van voorbij
zij blijven met ons leven.
De mensen van voorbij
ze zijn met ons verweven

De mensen van voorbij
zij worden niet vergeten.
De mensen van voorbij
zijn in een ander weten.

De mensen van voorbij
zijn in het licht, zijn vrij.

Jij bent onvergetelijk geworden
in mijn leven.
Jij zult altijd in mijn gedachten zijn.
Ik zal nog van je dromen
en je stem nog horen.
Ik kan het niet begrijpen
dat jij weg bent, voorgoed.

Jij bent onvergetelijk geworden
in mijn leven.
Jij zult altijd met mij meegaan

op de levensweg.
Ik zal heimwee naar je hebben.
Ik had je langer willen vasthouden.
Ik had je nog zoveel willen vragen.

Jij blijft een litteken
in mijn bestaan.
Jij blijft een teken
van liefde in mijn leven.
Aan jou zal ik mij optrekken.
Jou gedenkend zal ik groeien
en krachtig worden
Ik zal vol levensmoed verder gaan.
Jij onzichtbaar bij mij.
Marinus van den Berg

Wake 1 met de school op de dag voor een uitvaart

(deze celebratie is NIET opgenomen in de uitgave van de Talentade)

vooraf

- Per graad in de kerk.
- Voorbereiding tijdens de dag voorafgaand aan de wake

1. Iedere klas krijgt een puzzelstuk.
Op het puzzelstuk staan 3 symbolen

Een zon : omdat XXX een zonnetje was, een lief kind,
een zonnekind: blij en opgewekt.

Een traan: omdat sommige van ons traantjes gehuild hebben
omdat we verdriet hebben.

Een wolk: omdat we willen dromen dat XXX het nu goed mag hebben.

Als klas mag je samen met de kinderen er op schrijven, tekenen, een afdruk maken, ...
Laat uw creativiteit maar werken.

Het puzzelstuk wordt dan naar voor gebracht.

Schrijf een klein tekstje waarin je vertelt wat je met het puzzelstukje hebt
gedaan in de klas.

Dit wordt dan in de wake voorgelezen door een leerling of de leerkracht.

2. Er is een puzzelstuk (zwart – wit) van alle leerkrachten lager.
Ook een tekstje erbij met wat we bedoelen met ons puzzelstuk.
Tekst en puzzelstuk aan de directeur bezorgen, om een plaats te geven in de uitvaart
zelf.
  3. Er is een puzzelstuk (regenboogkleuren) van alle leerkrachten kleuter
Ook een tekstje erbij met wat we bedoelen met ons puzzelstuk
Ook een tekstje erbij met wat we bedoelen met ons puzzelstuk
- Elk kind uit de klasgroep van XXX wordt gevraagd een flesje water mee te brengen naar de
wake.
  - Vraag dat de kinderen rustig en in stilte de kerk binnenkomen.

Wake

(directeur is de voorganger)

prent slak - prent schildpad - prent egel

Dag kinderen
Dag juffen en meesters...

Eerst wil ik aan jullie eens vertellen
hoe ik mij in de voorbije dagen een beetje voelde...

Hier in het huis van Jezus, de kerk, wil ik jullie drie prenten tonen.
Op elke prent staat er een dier.

Jullie vinden het beslist een beetje raar, als ik vertel dat ik aan drie dieren moest denken, de voorbije dagen.

Nu XXX gestorven is
voel ik me een beetje als drie dieren...
Misschien voelde jij je ook een beetje zo...
Luister maar...

Ik voelde me in de voorbije dagen soms een beetje als een slak.

Als een slak heel **verdrietig** is, of bang, dan kruipt ze in haar slakkenhuis.
Ze sluit zich op...
Ze trekt haar kopje helemaal naar binnen in haar slakkenhuis.
Ze wil met rust gelaten worden...

Zo voelde ik me een beetje.
Soms kreeg ik wel eens kippenvel...
Ik was verdrietig...
Ik had pijn... Ik was geschrokken!
Zoals de slak wilde ik ook wel eens een beetje alleen zijn met verdriet omdat XXX niet meer bij ons is.

Het tweede dier waar ik aan moest denken is een schildpad.

Jullie weten allemaal: een schildpad komt maar **heel traag** vooruit...

74

Zo was het ook een beetje bij mij:
Het ging allemaal een beetje trager de voorbije dagen.
Ik kon niet alle dingen doen die ik wilde doen.
Ook bij jullie werd er in de klas gepraat, verteld over XXX.
Niet alles was plots zoals juf of meester gepland had...
We konden onze droom over een mooi schoolfeest, echt jammer genoeg, niet laten doorgaan.
Onze tent van feest, werd een tent van verdriet.

En dan voelde ik me ook een beetje als een egel...

Jullie weten: als een egel gevaar vermoedt, zet hij zijn stekels op!

Ik zette ook een beetje mijn stekels op:
In mijn hart was ik een beetje stekelig, een **beetje boos**...
...Ik vond het echt niet eerlijk voor XXX.
Waarom? Vroeg ik me af. Waarom?
Ik durfde dat ik wel een stilletjes fluisteren naar Jezus...
Jezus, waarom is XXX gestorven?

Omdat we
-verdrietig zijn zoals de slak
-traag vooruitgaan zoals de schildpad
-soms een beetje boos zijn als de egel
zijn we naar de kerk gekomen.

Om dat ook eens aan Jezus te vertellen.

Maken we dan allemaal samen een **kruisteken**:
in de naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest. Amen.

We maken het eerst even een minuutje stil om aan XXX te denken...

*puzzelstukken klassen
doos*

XXXdag kreeg elke klas een **puzzelstuk**.
Ik weet niet of jij graag een puzzel maakt...

Leven: dat is precies als puzzelen.
Het leven is één grote puzzel, en elke dag leg je een stukje erbij...
Vele mensen helpen je puzzelen aan het leven:
juf, papa, meester, mama, opa, oma...
...soms een heel blij puzzelstuk,
...soms een droevig opzetstuk.

Jullie kregen allemaal een groot puzzelstuk met daarop een wolkje, een traan, een zon

-een zon:	omdat XXX een zonnetje was, een lief kind, een zonnekind: blij een opgewekt.
-een traan:	omdat sommigen van ons traantjes gehuild hebben, omdat we verdriet hebben.
-een wolk:	omdat we willen dromen dat Emily het nu goed mag hebben.

75

Jullie mochten met de klas iets doen met het puzzelstuk.
Jullie mochten er op schrijven of tekenen
wat jullie van XXX willen onthouden,
wat je nog wilde zeggen,
wat je zeker niet zal vergeten...
Of iets doen met de traantjes, de wolkjes, het zonnetje.

Ik heb een mooie doos meegebracht.
Al jullie puzzelstukken willen we in die doos leggen...
We willen ze morgen nog eens bij XXX zetten,
en dan willen we die doos met alle herinneringen aan XXX
geven aan haar papa en mama zus en broer.

Ik ben benieuwd om eens te horen wat jullie gedaan hebben met het puzzelstuk.
Van elke klas komt nu één iemand naar voor, om dit aan ons én aan Jezus te vertellen.

*verhaal per klas
juf bij de kleinsten
misschien vragen aan de oudste klassen dat men uitschrijft wat men al vertellen*

...

Ik wil jullie echt -dankjewel- zeggen
omdat je zo fijn gewerkt hebt met onze puzzelstukken.
Dat zal voor de familie van XXX heel veel steun zijn.

Ook alle juffen en meesters, hebben een puzzelstuk gemaakt.
Ik vertel even wat je ziet: (zwart/wit...)

Ook in de Knuffel hebben ze een puzzelstuk gemaakt:
kijk even wat je ziet:
(regenboogpuzzelstuk...)

kaars ontsteken

God,
de doos met de puzzelstukken
die ons vertellen over XXX
willen we aan jou tonen:
er zijn stukjes pijn, maar ook stukjes dankbaarheid.

We zetten onze doos op het altaar.

Goede God,
Zoals onze doos alle puzzelstukken samenhoudt,
Zo bidden we dat alle mensen bij jou veilig geborgen mogen zijn.
Amen.

tranenkruikje

klasgroep van XX: ieder kind bracht naar school een flesje water mee – trechter

76

Tot slot willen we nog iets heel speciaals in onze puzzeldoos van XXX stoppen.
Kijk goed: ik toon wat we erin stoppen:
het is een **TRANENKRIUKJE**.

Weten jullie,
-toen Jezus nog leefde-
bestond de gewoonte om
als iemand dood ging
en je weende;
om je traantjes dan op te vangen in een heel klein kruikje.

Dat deed men ook in Jezus tijd.
In de bijbel staat er dat God zegt:
'Ween maar,
Ik zal je tranen opvangen
En Ik zal je troosten.'

Alle kinderen uit de klas van het tweede leerjaar,
de klas van XXX
zullen nu allemaal een tranendruppeltje gieten
in de tranenkruik.

Morgen zal meneer pastoor
dit tranenkruikje ook gebruiken
in de begrafenis van XXX.

passende achtergrondmuziek

Tot slot maken we het nog even heel stil...
...en met een **lied** bidden we tot Jezus.

Wij kunnen zijn steun heel goed gebruiken.
Wij hopen dat Hij ons helpt.

Lied...

Dag lieve XXX,
we vergeten je nooit.
Je was een zonnekind!

En dat we je missen,
dat hoorde je wel bij onze puzzelstukken.
Jij gaat nu op reis.

Onze tranenkruik vertelt ons
dat we verdriet hebben
omdat jij er niet meer bent bij ons.

We voelen ons beetje
als de slak, de egel, de schildpad.

Jezus, zorg jij nu goed voor XXX.
Zorg voor alle mensen die verdriet en pijn hebben.

In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.
Amen.

77

Elementen die terugkomen in uitvaart

Voorbeden

XXXdag hadden we met alle schoolkinderen
een wake in de kerk rond 'een puzzeldoos' voor XXX .
We puzzelden herinneringen samen om nooit nog te vergeten.
God, wij bidden bij onze puzzeldoos
dat elke herinnering een kostbare parel mag zijn
op het snoer van het te korte levensverhaal
van wie XXX voor ons was en blijven zal.

Afscheidsgedebden einde dienst, besprenkeling met doopwater

In de bijbel zegt God in de psalmen:
'Al uw tranen heb ik in mijn kruik opgevangen'.

Bij de Joden bestaat immers tot op vandaag het gebruik
om als iemand sterft een traantje op te vangen
van hen die rouwen en wenen in een kruik
en dit dan uit te gieten over het verstilde lichaam.

Uit de wake met de kinderen van XXXdag
hebben wij hier het tranenkruikje van de school.
Het water van dat tranenkruikje willen we nu voegen
bij het doopwater dat met Pasen werd gezegend
en waarmee XXX nu gezegend wordt.

De priester giet de tranenkruik uit in het doopwater.

Wake 2 met de school op de dag voor een uitvaart met 'duiding' van de asurne

(deze celebratie is NIET opgenomen uitgave van de Talentade)

Met alle kinderen van de school vanaf de 3de kleuterklas

Opening

Kumbaya my Lord...
Kom bij ons, o Heer...
Kumbaya my Lord...

Kruisteken en duiding

Vrijdagmorgen kwam het bericht: XXX is gestorven... we hadden zo gehoopt, zo gebeden opdat XXX beter zou worden... Het mocht niet zijn, XXX was te gewond om hem nog te kunnen helpen...

We hebben toen een rouwhoekje gemaakt. We hebben niet zoveel gezegd die eerste dag. We hadden geen woorden. Bij de foto van XXX hebben we toen een tranenkruikje geplaatst. Want zeiden we: dat is het enige dat we vandaag kunnen doen: veel aan XXX denken en wenen... Onze tranen zijn zeker niet verloren, want zo lezen we in de Bijbel: God vangt onze tranen op in zijn kruik... Dat wil zeggen: God weet dat we verdrietig zijn, en wil dan juist heel dicht bij ons zijn, daarom zongen wij 'kumbaya my lord', kom bij ons, o Heer...

Weten we ons dan ook nu verbonden met God, verbonden met elkaar, maken we het teken van de vrienden van Jezus:

In de naam van de Vader, ...

78

Gebed

we bidden samen

God,
vandaag voelen we ons helemaal anders.
XXX is gestorven.
We hoopten nochtans dat de dokters hem zouden kunnen helpen!

Wij hebben verdriet,
zoals Jezus ook verdrietig was toen zijn vriend gestorven is.
Wil je nu dicht bij ons zijn, bij de kinderen van de klas,
bij zijn vrienden, bij zijn mama en papa, zijn....

Is XXX nu bij jou, God?
Zorg jij nu goed voor hem?
Wat is het jammer dat kinderen sterven moeten...
Help ons allemaal elkaar te troosten door lief voor elkaar te zijn...

Verhaal

'Over de grote rivier'
Armin Beuscher en Cornelia Haas

Op een dag zei haas tegen wasbeer:
"Ik moet op reis, maar ik kan jou niet meenemen.
Eend, olifant en muis blijven hier bij jou."
"Ga je dan helemaal alleen op reis?" zei wasbeer.
"Wij kunnen je toch helpen?
Je moet een rivier oversteken en die is heel breed en heel diep."

Haas knikte. "Ja, het is een grote rivier.
Maar ik kan hem in mijn eentje oversteken.
Breng jij me tot aan de oever?"
Ze liepen samen naar de rivier.

Op de oever zei haas:
"Nu moet ik echt gaan.
Jij blijft hier, bij eend, olifant en muis.
Je kunt aan me denken als ik er niet meer ben.
En ik vind het fijn als je eend, olifant en muis verhalen over me vertelt."
Haas omhelsde wasbeer.
Even hielden ze elkaar stevig vast.
"Ik had graag bij je willen blijven," zei haas.
Toen liep hij naar het water.
Hij stak zijn poot omhoog en zwaaide voor de laatste keer.

Haas verdween tussen het riet. Wasbeer zag hem nergens meer.
Hij hoopte dat haas veilig aan de overkant was gekomen en het daar mooi vond.
Verdrietig ging wasbeer op een steen zitten. Hij hilde een beetje.

Wasbeer veegde de tranen uit zijn ogen.
Hij dacht aan Haas.
Haas had vaak gezegd: "Alles heeft een begin en een eind."
"Dat is zo," fluisterde wasbeer.
Hij haalde diep adem en zei hardop:
"Alles heeft een begin en een eind."

Toen liep wasbeer naar huis.
Hij omhelsde eend, olifant en muis.
"Haas is de grote rivier overgestoken," zei hij zacht.
"Komt hij nog terug?" vroeg olifant.
"Nee," zei wasbeer. "Haas blijft aan de overkant."

Eend, olifant, muis en wasbeer gingen een eindje wandelen.
Ze dachten allemaal aan haas.
Opeens struikelde olifant over een steen. Hij viel en zijn trompet rolde uit zijn tas.
Olifant raapte zijn trompet op en begon een liedje te spelen.
Eend sloeg de maat en muis pakte zijn fluit.
Ze maakten de hele avond muziek en zelfs wasbeer danste mee.

Het was al nacht toen ze naar huis gingen om te slapen.
"Wasbeer, slaap je al?" vroeg muis.
"Mmm," antwoordde wasbeer.
"Denk je dat haas onze muziek gehoord heeft?"
"Natuurlijk," zei wasbeer gapend.
"Dan moeten we vaker muziek maken."
"Ja," fluisterde wasbeer.

Toen was het weer stil. Alleen de wind ruiste door de bomen.

Duiding én Bijbelverhaal

Wat meester XXX er niet bij heeft verteld, is wat aan de overkant van de rivier is gebeurd. Terwijl wasbeer aan de ene kant stond te kijken, tot haas verdwenen is, stond de Zwaan aan de andere kant van de rivier te kijken. Opeens dacht zij: ha, daar is haas... Zwaan wachtte haas op, en samen stapten zij verder aan de overkant van de rivier...

Kinderen, wat gebeurt met haas, is wat gebeurt met mensen die sterven. Niemand van ons kan op deze aarde blijven. Maar meestal worden mensen oud en dan sterven ze. Het is niet normaal dat kinderen zoals XXX moeten sterven. We mogen geloven dat XXX aan de andere kant van het leven is, daar waar wij hem niet meer zien. We kunnen wel heel veel aan hem denken.

Moest XXX dan helemaal alleen naar de overkant? Nee, met de mensen die geloven, onthouden we wat Jezus ons voorgeleefd en verteld heeft.

Zo waren de vrienden van Jezus eens aan het varen op het meer. Jezus was niet bij hen, ze waren bang zo alleen in de boot... Jezus kwam over het water naar hen toe en zei: vrienden, wees niet bang - ik ben bij jullie... Kom, Petrus, geef me je hand, dan gaan we samen naar de overkant. Petrus reikte de hand en samen gingen ze naar de overkant....

Wees niet bang, zegt Jezus, ik ben bij jullie... Weten jullie hoeveel keer dit in de Bijbel staat? 365 keren, voor elke dag van het jaar één keer. In welke situatie we ook zitten: wees niet bang, zegt Jezus, ik ben bij je! En helemaal op het eind - laat ons hopen dat we allemaal heel oud mogen worden - maar voor XXX is 'helemaal op het eind' wel heel vroeg... Ook aan XXX zal Jezus gezegd hebben, wees niet bang, ik ben bij je, geef me je hand, dan gaan we samen naar de overkant. En aan de overkant van de grote rivier wacht God ons op... God zegt dan, kijk, daar is XXX, kom, XXX ik zal voor je zorgen!

80

Wanneer we dan muziek maken, wanneer we zingen, zoals olifant en eend en muis, dan hoort XXX ons... Wanneer we deze week elke morgen hebben gezongen en aan XXX hebben gedacht, hoort hij het, voelt hij het... Want weet je nog dat we gisteren zeiden: zijn lichaam is nu weg - zijn buitenkant, dat wat nu dood is, is weg.... (verwijzen naar het klasmoment, eerder op de week:) We hebben het gisteren verteld, over de 2 manieren van begraven en dat de mama en papa gekozen hebben om XXX te cremen... een moeilijk woord dat wil zeggen: door een grote warmte tot stof maken. Dan komt wat overblijft in zo'n urne. Deze wordt dan in de aarde gelegd. Zo wordt XXX één met de aarde en de kinderen van de 2de klas weten: wat in de aarde is, verandert en helpt de bloemetjes groeien... Het mooiste wat er is van XXX: zijn vriendschap en zijn liefde en zijn gedachten en zijn vrolijkheid... dat stoppen we niet in de grond, dat bewaren we in ons hart, de 'binnenkant' van XXX is nu bij God in de hemel

Maken we het dan even heel stil, en denken we heel hard aan XXX,
Daarna vormen we met het 2de leerjaar een kring rondom XXX... en rond het 2de met de 3de kleuterklas en het 1ste leerjaar nog een kring...

Samen zingen we een lied...

Samen bidden we het Onzevader

Onze bootjes naar Engelen-land

Dinsdag is de ballon reeds vertrokken naar Engelen-land. En we weten dat hij reeds aangekomen is!!!

(verwijzend naar een schoolmoment eerder in de week waarin één grote witte ballon werd opgelaten naar 'Engelen-land' + naar de opdracht van ieder kind om een bootje te vouwen en een wens te schrijven of het bootje te versieren.)

Op de bootjes hebben jullie een wens geschreven. Die wens gaan we nu op de rivier plaatsen, de grote rivier... en na de viering zal ik de bootjes meenemen en brengen naar de grootste rivier die er is: de zee! Ook deze bootjes zullen naar Engelen-land varen. De zee, de grote rivier zal de wensen die er op geschreven staan brengen tot bij XXX...

Eén voor één zullen we ons bootje naar voor brengen, rond de foto van XXX...
Ieder van ons krijgt dan ook een heel mooi gedachtenisprentje... een tekening uit het prentenboek dat zegt dat we altijd aan XXX mogen denken, dat hij dat zeker zal voelen!

Afsluitend moment en kruisteken.

rouwkoffer 'een wereld vol troost'

'Een wereld vol troost' is een materialenset die kinderen en jongeren helpt om over verlieservaringen te communiceren en zo, onder begeleiding van leerkrachten of andere volwassenen, op een psychisch gezonde manier met verlieservaringen te leren omgaan. Wie in de klas, op school of elders met een concrete verliessituatie geconfronteerd wordt, vindt zeker bruikbaar materiaal in deze koffer, samen met een leidraad om met dit materiaal aan de slag te gaan.

Deze koffer werd samengesteld door rouwzorgverantwoordelijke Erik Verliefde. De leeftijd van de doelgroep bepaalt de inhoud van de koffer. In deze koffer zitten enkele boeken voor volwassenen, een aantal boeken voor kinderen en jongeren, een aantal brochures, tips voor het omgaan met rouwende kinderen, herinnerings- en herdenkingsboekjes voor kinderen.

U kunt deze koffer ontlenen en gebruiken thuis of in de klas. Het ontlenen van de koffer is gratis. Er wordt een waarborg gevraagd van 100 euro. U krijgt deze waarborg terug als er geen materiaal uit de koffer verdwenen is.

82

"Een wereld vol troost" is verkrijgbaar bij CEGO, zie <http://www.cego.be>. Samenstellers: Erik Verliefde e.a. De volledige set kost € 129,00. ISBN (978-)90-77343-66-0. "Een wereld van troost" is vooral geschikt voor het basisonderwijs en de eerste graad middelbaar onderwijs.

15 Verliessituaties

De koffer biedt materiaal aan rond 15 uiteenlopende verliessituaties, die elk nog eens vanuit verschillende hoeken benaderd kunnen worden:

1. Verandering in leefomgeving
2. Inbraak en diefstal
3. Confrontatie met (natuur)rampen en oorlog
4. Ziekte, opname in een ziekenhuis, functieverlies
5. Veranderingen n.a.v. de ontwikkeling van het kind (ouder worden)
6. Dementie
7. Overlijden
8. Scheiding van iemand, een dier dat wegloopt, (echt)scheiding
9. Iemand wordt vermist, loopt verloren
10. Afwijzing door anderen
11. Belangrijke veranderingen bij ouders
12. Verlies van een betekenisvol object
13. Verlies in het spel
14. Een familielid met een handicap, met een ziekte
15. Natuur

Samenstelling

- 15 grote thematekeningen van Suana Verelst
- 15 gedichten van Geert De Kockere
- 20 verhalen van Rien Broere en Joris Denoo
- 5 poppenkastscenario's van Annemie Dechamps

5 reproducties van kunstwerken geselecteerd door Marianne Van den Boom
Kortfilm "Victor" van Senne Dehandschutter, getuigenissen van kinderen en de film "Ouders met kanker" (DVD)
"Je verlies mee-delen" (CD-ROM)
"Een wereld vol muziek" van Jan Goovaerts (CD)
Een gevoelswaaier en een zakboekje
Een handleiding met activiteiten geschreven door Nele Quiryne
Boek: "Ruimte voor verdriet" van Erik Verliefde en Riet Fiddelaers
Prentenboek: "Opa duurt ontelbaar lang" van Rien Broere en Ann De Bode
Kinderboek: "Mama heeft kanker" van Sine Van Mol

rouwkoffer IJD

Een schat aan materiaal voor begeleiders van jongeren die te maken krijgen met verlies.

Het leven kan blijkbaar zomaar ophouden: een vriend verongelukt, een ouder sterft...

Hoe ga je om met gevoelens als verdriet, angst, boosheid, eenzaamheid...?

Wat kan er gezegd worden?

Wat kan je als (gelovige) jongerenbegeleider of leerkracht doen?

De rouwkoffer reikt je hiervoor ideeën en materiaal aan.

Een heleboel boeken en bundels die je wegwijs maken. Je vindt er informatie, tips voor liturgie, verschillende werkvormen, kunst,...

Gedichten van troost

Een selectie van ontroerende teksten rond afscheid, verdriet, troost, verder gaan,...

Muziek die verzacht

Een keuze van nederlandstalige en engelstalige muziek op CD met bijhorende teksten en vertaling. Plus een CD met rustige achtergrondmuziek.

op de gevoelige plaat vastgelegd

Foto's, woorden en uitspraken van bekende en minder bekende mensen die vertellen over troost.

op verhaal komen

Een bundel met verhalen, bijbelteksten, getuigenissen van jongeren... Ook tips rond jeugdliteratuur, films, websites en artikels uit tijdschriften.

Het uitschreeuwen van verdriet

Geselecteerde liederen op partituur over leven, dood, hoop en liefde, ook op CD

Tranen drogen

Een doosje vol tranen die gevoelens verwoorden.

Een symbool als teken

Symbolen helpen om het immense verdriet uit te drukken.

Ontleningsvoorwaarden:

Je kan zo'n koffer uitlenen na reservatie en betaling van een waarborg van 20 euro en een uitleenbijdrage van:

€ 5 voor 1-3 dagen *

€ 10 voor 4-7 dagen *

€ 20 voor 8-14 dagen *

* dag van afhaling telt niet mee, weekenddagen wel

IJD Brugge
ijdbrugge@ijd.be

websites rouwen – rouwverwerking

- <http://www.eigentijdsejeugd.be>
Website met materiaal om om te gaan met rouwprocessen in een groep van jongeren (ook na suïcide). Dit heet 'That's I love you' en 'Wie is wie?'. Men kan het aanvragen via info@eigentijdsejeugd.be
- <http://www.similes.be>
Website met chatforum voor nabestaanden van zelfdoding.
- <http://www.in-de-wolken.nl>
Website gericht op jongeren die te maken krijgen met verlies. Informatie en en literatuurlijsten.
- <http://www.kinderrouw.nl>
Website van de gelijknamige stichting die zich bekommert om kinderen in rouw door het overlijden van een dierbare.
- <http://www.achterderegenboog.nl>
Website van de gelijknamige stichting met informatie en contactmogelijkheden voor kinderen geconfronteerd met overlijden van ouders, broer of zus.
- <http://www.verlaatverdriet.nl>
Website speciaal gericht naar mensen die op jonge leeftijd een ouder verloren hebben.
- <http://www.allesterrenvandehemel.nl>
Alle sterren van de hemel is een spel dat speciaal werd ontwikkeld om te werken met rouwende kinderen. Er zijn kaartjes met vragen en opdrachten voor jongeren en oudere kinderen. Informatie: stichting achter de regenboog.
- Buro Nazorg
De website van Buro Nazorg, begeleiding bij rouwverwerking met o.m. gedichten over rouwverwerking.
- <http://www.kankerspoken.nl>
Website met informatie voor en over kinderen die een vader of moeder met kanker hebben.
- <http://www.klasse.be/archieven>
In een archiefnummer van het tijdschrift 'klasse' werd het thema rouw en verlies bij kinderen op school uitgebreid besproken.
- <http://www.leesweb.be>
Leesweb – keuzelijsten boeken over afscheid.
- <http://www.missingyou.be>
Website van 'Missing You', een initiatief voor jongeren en jongvolwassenen die iemand verloren hebben.
- <http://www.herinerdingen.nl>
Website waarop kinderen overledenen kunnen herdenken. Het is een mozaïek van bijna duizend foto's met herinneringen van kinderen aan een overledene. Achter elke foto zit het verhaal van een kind.
- <http://www.npzi.be>
Website van het netwerk palliatieve zorg Limburg

- <http://www.ovk.be/>
Website van de vereniging OVK, ouders, broers en zussen van verongelukte kinderen.
- <http://www.ovok.be>
Website van de vereniging OVOK, ouders van een overleden kind
- <http://www.pallion.be>
Website van PALLION – Palliatieve ondersteuningsequipe Limburg.
- <http://www.palliovik.be/>
Website van het Palliovik, het steunfonds voor palliatieve thuiszorg voor ieder kind.
- <http://www.pha.be>
Website van de palliatieve hulpverlening Antwerpen.
- <http://www.pnat.be>
Website van het palliatief netwerk arrondissement Turnhout.
- <http://www.rieffidelaers.nl/>
Website van het nederlands expertisecentrum 'Omgaan met verlies'.
- <http://www.rouwrituelen.nl>
Website van Steunpunt stervensbegeleiding en rouw in de multiculturele samenleving.
- <http://www.rouwverwerking.pagina.nl>
Startpagina met een overzicht van links naar websites over rouwverwerking.
- <http://www.rouwzorgvlaanderen.be>
Website van Rouwzorg Vlaanderen vzw, een organisatie rond 'zorg om mensen in rouw'.
- <http://www.verlaatverdriet.nl>
Website speciaal gericht naar mensen die op jonge leeftijd een ouder verloren hebben.
- <http://www.verliesverwerken.nl>
De website van de Landelijke Stichting Rouwbegeleiding (LSR) dat informatie, publicaties en voorlichting over rouw geeft.
- <http://www.verwerk.nl>
Website met als doel het geven van een leidraad voor hen die met het proces van verliesverwerking te maken hebben.
- <http://www.zebraweb.be>
Website van het project Zebra dat o.m. ondersteuning biedt aan jonge verkeersslachtoffers.
- <http://www.zelfdoding.be>
Website van de werkgroep Verder voor Nabestaanden na Zelfdoding.
- <http://www.zelfmoordpreventie.be>
Website van het Centrum ter Preventie van Zelfmoord met o.m. de mogelijkheid tot chatten en telefoneren over jezelf of anderen over het thema zelfmoord.
- <http://www.zelfmoordpreventievlaanderen.be>
Website van het Project Zelfmoordprecentie van de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg.

- <http://www.zonderouders.nl>
Website voor mensen die hun ouders verloren met o.m. de verhalen van lotgenoten en informatie over boeken, adressen en links.
- <http://www.kuleuven.be/thomas>
Thomas (**Theologie, Onderwijs en Multimedia: Actieve Samenwerking**) wil een actieve en interactieve samenwerking creëren tussen alle leerkrachten (r.-k.) godsdienst van alle onderwijsnetten in Vlaanderen en allen die met geloofsopvoeding begaan zijn.

de hoop van Pasen

Christendom geeft geen verklaring aan het lijden, het toont een levensweg: lijden is destructief reëel, maar het heeft niet het laatste woord. Beide aspecten wil het christendom vasthouden: geen dualisme, geen dolorisme, geen illusietheorieën. Lijden is lijden en onmenselijk. Niettemin, er is méér, met name God, zoals Hij zich toont in Jezus Christus. (E. Schillebeeckx)

*Maar hij weerstaat,
weerbarstig,
en bundelt voor het laatst
de woorden van weleer:
'Ik geef jullie een nieuw gebod:
heb elkaar lief,
zoals ik jullie liefhad.'*

*Op tafel raden wij het brood, de wijn
en rond de tafel
de laatste vrienden,
vermoeden ook de handen
waarmee hij ooit
de blinden weer deed zien,
de kreupelen deed lopen,
de doven weer deed horen.
Wij kijken naar zijn handen
waarmee hij steeds
het brood voor ons wil breken,
de beker met ons delen
en ons zijn vrede geven.*

88

In die zin is de verrijzenis 'Gods veto tegen lijden en kwaad'. Dankzij Jezus hoeft het zwaarste lijden niet te betekenen dat God ons heeft verlaten en er geen uitzicht meer is. Integendeel, hier schuilt het geheim van de christelijke levenskracht. Uit het verhaal van de gekruisigde Verrezenen weet de christen zich door God vastgehouden, ondanks en binnen alle negativiteit in het leven. Er ligt een enorme kritische kracht in dit christelijke verrijzenisgeloof. Het is een kritiek op elk fatalisme, dualisme, cynisme, egoïsme. Bron tevens van humor en relativering. En tegelijk stimulans en oriëntatie voor een werkdadige overwinning op alle negatieve aspecten in onze geschiedenis, in verzet tegen alle vormen van kwaad. (E. Schillebeeckx)

*Hier wordt hij één
met wie verdrukt is, toen en nu,
hier wordt hij mens
met mensen die in angsten leven,
wordt hij gelijk
aan wie moet wachten op wat onontkoombaar is,
wordt hij een mens als wij.*

*Wie was toch deze man van God,
wie was toch deze mensenzoon
dat hij de paradijsdroom levend hield?
Tegen het zwarte kruis*

*blijft zijn verminkte lichaam stralen
en rond het kruis
breekt in de hoeken
verblindend licht naar buiten.
Het is volbracht.
Maar zelfs de doodstraf
doodt niet een leven
van gerechtigheid en liefde.*

—

Het is niet de pijn die zeer doet
maar wel de angst
en de onzekerheid.
Het gevoel een drenkeling te zijn
en geen oever meer te zien.

Het is niet de pijn die zeer doet
maar wel geen grond meer voelen
en geen hand kunnen grijpen
en geen enkel lichtpunt zien
in het duister van de nacht.

Vlak naast de pijndrempel
ligt de afgrond van de levensvragen
en die is beangstigend diep.
Waarom en waartoe?
En voor wie en voor wat?

Het is niet de pijn die zeer doet
maar: geen antwoord weten,
zich verraden en verloren voelen
-als een speelbal in de wind-
tussen toeval en twijfel.

Zijn grootste pijn
was niet op Golgota
maar in de boomgaard van Olijven.
Zijn angst werd bloed en zweet
en schreeuwen naar de Vader.

Daar heeft Hij voor ons een weg gebaad:
'Ik ben verrezen en nog bij jou.
Mijn hand ligt op je schouder.
Ik blijf bij jou
tot alles is volbracht.'

Als de angst verstilt...
en Hij aanwezig is in jouw wezen,
dan zwijgen alle vragen.
Dan is de pijn het strakgespannen koord
dat jou met Hem verbindt.
Manu Verhulst

Bellinda Staelens

vernieuwde website schoolpastoraal:
www.dpbbrugge.be/schoolpastoraal

Carmino Bohez – Rik Depré, DPB-Brugge domeinbegeleiding pastoraal@school